

REPUBLIKA

MJESEČNIK ZA KNJIŽEVNOST, UMJETNOST

I DRUŠTVO

KAZALO

Marijan Varjačić: *Dvostruki život Georgija Para* / 3

Zvonimir Majdak: *Vasilisa Prekrasna* / 13

Frančeska Liebmann: *Pjesme* / 24

Josip Meštrović: *Sa zdenca kojeg nema* / 30

Željka Vujaković: *Pjesme u prozi* / 45

Dean Slavić: *Prsten i nada* / 51

Ivo Runtić: *Postaja* / 55

KRITIKA

Mato Nedić: *Arhitektura pjesme* / 58

Dunja Detoni Dujmić: *Zdenac života* / 62

Lada Žigo-Španić: *Europska razina slovačke poezije* / 64

Dunja Detoni Dujmić: *Brisanje zaborava* / 67

Kronika DHK / 70

Errata corrige / 71

Marijan Varjačić

Dvostruki život Georgija Para

I.

Djelovanje Georgija Para u Sjedinjenim američkim državama tema je za monografsku studiju. Sam Paro ostavio je o tome brojne pisane tragove u pet svojih knjiga o kazalištu¹: u ovom radu moguće je naglasiti samo neke izabrane momente. Zatim, deskriptivan, dokumentarni pristup nije dovoljan za bavljenje Parovim “paralelnim kazališnim životom” u Americi, koji započinje 1966. i traje takoreći do danas ili jučer; Parovo djelovanje u Americi reflektira se na hrvatsko kazalište i u stanovitoj mjeri odredilo je njegovo shvaćanje, da ne kažem filozofiju kazališta. Višemjesečni boravci u Americi, tijekom niza godina, bili su poput svojevrsne duhovne obnove. “U Claremontu i La Vernu”, piše Paro, “dolazio sam do daha, sabirući svoju rasutost, postizujući trenutke koncentracije, ravnoteže i mira”.²

II.

Paro je predavao režiju, glumu i dramsku književnost na sveučilištima: Kansas University, Lawrence, Kansas; University of California, Santa Barbara; University of California, San Diego; Pomona College, Claremont, California; University of La Verne, La Verne, California. U SAD, u razdoblju od 1966. do 2011., režirao je na američkim sveučilištima 37 predstava:

1. Jean Anouilh, *The Rehearsal/Pokus ili kažnjena ljubav*, UK Theatre, Lawrence, Kansas, 1966;
2. Luigi Pirandello, *Henry IV/Henrik IV*, UCSD Theatre, Santa Barbara, Kalifornija, 1967;

¹ *Iz prakse*, Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zagreb, 1981; *Theatralia disjecta*, Matica hrvatska, Karlovac, 1995; *Made in U.S.A.*, Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zagreb, 1990; *Razgovor s Miletićem*, Disput, Zagreb, 1999; *Pospremanje*, Disput, Zagreb, 2010.

² Georgij Paro, *Pospremanje*, Disput, Zagreb, 2010, str. 119.

3. Jovan Hristić, *Savonarola And His Friends/Savonarola i njegovi prijatelji*, koncertna izvedba, UCSD Theatre, Santa Barbara, Kalifornija, 1967;
4. Samuel Beckett, *A Play/Igra*, Eugene Ionesco, *The Bald Soprano/Čelava pjevačica*, zajedno s Joelom Eisom, kazališna radionica, UCSD Theatre, Santa Barbara, Kalifornija, 1967;
5. Albert Camus, *Caligula/Kaligula*, UCSD Theatre, Santa Barbara, Kalifornija, 1969;
6. Marin Držić, *Uncle M fom Dubrovnik/Dundo Maroje*, UCSD Theatre, Santa Barbara, Kalifornija, 1970;
7. Theatre March 26/27/Kazalište ožujak 26/27, projekt, UCSD Theatre, Santa Barbara, Kalifornija, 1970;
8. Bertolt Brecht, *Baal*, zajedno s Downingom Clessom, UCSD Theatre, Santa Barbara, Kalifornija, 1970;
9. Alfred de Musset, *No Trifling With Love/S ljubavlju se ne šali*, Pomona College Theatre, Claremont, Kalifornija, 1974;
10. Molière, *The School for Wives/Škola za žene*, UCSD Theatre, Santa Barbara, Kalifornija, 1975;
11. Miroslav Krleža, *In Agony/U agoniji*, koncertna izvedba, UCSD Theatre, San Diego, Kalifornija, 1981;
12. August Strindberg, *There are Crimes and Crimes/Ima zločina i zločina*, UCSD Theatre, San Diego, Kalifornija, 1981;
13. William Shakespeare, *All's Well That Ends Well/Sve je dobro, što se dobro svrší*, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 1987;
14. Molière-Frank Dunlop-Jim Dale, *Scapino!/Scapinove spletkes*, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 1988;
15. Harold Pinter, *The Dumb Waiter/Nijemi sluga*, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 1988;
16. Jean Genet, *The Deathwatch/Strogi nadzor*, zajedno s Rallphom Jamesom, kazališna radionica, UCSD Theatre, San Diego, Kalifornija, 1988;
17. Jean Paul Sartre, *No Exit/Iza zatvorenih vrata*, Samuel Beckett, *A Play/Igra*, kazališna radionica, UCSD Theatre, San Diego, Kalifornija, 1988;
18. John Ford-František Deak, *Annabella/Šteta što je kurva*, UCSD Theatre, San Diego, Kalifornija, 1988;
19. Bertolt Brecht, *The Wedding/Vjenčanje*, korežija s Jane Dibbell, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 1991;
20. Anton P. Čehov, *The Seagull/Galeb*, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 1993;
21. Georges Feydeau, *A Flea in Her Ear/Buba u uhu*, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 1994;
22. Euripid, *Medea*, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 1995;
23. David Ives, *Three Short Comedies/Tri kratke komedije*, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 1995;
24. Nikolaj Gogolj, *The Marriage/Svadba* ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 1997;

25. Ferdinand Bruckner, *Pains of Youth/Bolest mladeži*, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 1998;
26. Eugène Labiche, *An Italian Straw Hat/Slamnati šešir*, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 1999;
27. Arthur Schnitzler, *La Ronde/Rondo*, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 2000;
28. Molière, *Don Juan*, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 2001;
29. William Shakespeare, *Pericles*, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 2002;
30. Luigi Pirandello, *Liola*, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 2003;
31. Samuel Beckett, *Waiting Godot/Čekajući Godota*, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 2004;
32. Calderon de la Barca, *Life's a Dream/Život je san*, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 2005;
33. Stephen Sondheim i James Lapine, *In to the Woods*, korežija s Davidom Flatenom, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 2006;
34. Jean Anouilh, *The Rehearsal/Pokus*, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 2007;
35. William Shakespeare, *Hamlet*, korežija sa Stevenom Kentom, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 2008;
36. Jean Genet, *The Screens/Paravani*, korežija s Jean Dillonom, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 2010;
37. Aeschylus (Eshil), *The House of Atreus*, scenska adaptacija John Lewin, ULV Theatre, La Verne, Kalifornija, 2011.

U vrijeme kad Paro počinje raditi u Americi *Broodway* nije više sinonim za američko kazalište. Sveučilišna kazališta igraju sve veću ulogu i često prerastaju u stalne, poluprofesionalne i profesionalne ansamble. Sveučilišne su predstave često bolje od mnogih broodwayskih, a sveučilišta su i mjesta kazališnih istraživanja. Na primjer, 1960-ih godina na Berkeleyu predaje i režira Jan Kott. Na sveučilištima se profesionalni glumci angažiraju za nastavnike glume s tim da igraju zajedno sa svojim studentima, a režiraju redateljska imena poput Sama Shapira, Harolda Clurmana ili Alana Scrhneidera. Odjeci Parova djelovanja u Americi kulminiraju tiskanjem monografije o njemu 2011. i dodjelom, iste godine, počasnog doktorata na Sveučilištu La Verne u Kaliforniji.³ Monografija bogato ilustrira (oko 170 fotografija, pretežno u boji) Parov rad na tom sveučilištu, uključujući i svečanost dodjele doktorata i privatne trenutke. Valja spomenuti i odjeke u Americi Parovih režija u Hrvatskoj, od kojih je najznačajnije uvrštavanje predstave *Kolumbo* Miroslava Krleže u antologiju *Novog kazališta* koja je objavljena 1974. u New Yorku⁴. U antologiji Paro se našao u društvu svjetskih imena kao što su Grotowski, Peter Schumann, Victor Garcia i dr.

³ *The Georgij Years!1987-2011*, University La Verne, 2011.

⁴ Michael Kirby, *The New Theatre*, New York University Press, 1974.

III.

Pridjev *dvostruk* u naslovu ovoga rada znači *koji se sastoji od dva djela*, ali i *koji je dva puta veći*. Oba značenja zajedno odgovaraju smislom Parovom “paralelnom kazališnom životu” u Americi, usporedo onome u Hrvatskoj. Američka iskustva potiču Para na uspoređivanje i nesumnjivo povratno djeluju na njegov kazališni rad u Hrvatskoj. U tom pogledu naročito su zanimljiva dva slučaja: rad na *Kaliguli* A. Camusa 1969. i na kazališnom projektu nazvanom *Teatar ožujak 26/27 1970.*, za koji sam Paro kaže da može “projasniti” njegov redateljski postupak, posebno na Krležinom *Areteju* i *Kolumbu*.

Među odlučujućim čimbenicima koji su uvjetovali rad na *Kaliguli*, Paro na prvome mjestu navodi “nezadovoljstvo stanjem teatra u nas”.⁵ Rad je počeo s a u d i c i j o m. U prva dva dana Paro izabire tridesetak potencijalnih glumaca. Treći dan izabrani glumci ponovo čitaju scene. Paro želi izbjeći t i p s k u podjelu uloga prema vanjskim osobinama, pa odlaže odluku za još jedan dan, kada se u čitanje upleće i gluma. Četvrtoga dana, kada je završilo čitanje scena, umjesto da obznani podjelu, Paro okružen glumcima na pozornici počinje glasno razmišljati. Analizira uloge i pokušava ih dovesti u vezu s glumcima: nema “pravog” Kaligule, niti “prave” Cezanije, ali postoji mogućnost da nekolicina glumaca i glumica pokuša igrati te uloge. Izbor svodi na dvojicu glumaca za Kaligulu, koji će ujedno alternirati u ulozi Hereje, podjeljuje dvije Cezanije, dvojicu Helikona, dvojicu Scipiona itd. Male uloge ne podjeljuje, već predlaže svim prisutnima da ostanu u ansamblu *Kaligule*, a da se njihove uloge naknadno podijele. Pokusi će neko vrijeme imati karakter stalnih audicija i postoji mogućnost alternacije za sve uloge, uključujući i one koje su podijeljene. Na kraju će svi igrati u predstavi. Svi su bili prilično zbunjeni jer je takav način rada, kao i ono što će slijediti, bilo novo u Americi. Prije nastavka rada Paro je s asistentom sastavio neku vrstu obavijesti/ma n i f e s t a koji je idućeg dana dan na uvid glumcima i novinstvu. Ta je obavijest glasila: “ANSAMBL KALIGULE”

S otvorenim mogućnostima i vjerovatnoćom promjena [slijedi abecedni popis glumaca i djelomična podjela uloga].

Ova neuobičajena podjela uloga izražava novi, a mi vjerujemo i uzbudljivi pristup pokusima i predstavi *Kaligule*.

Podjela uloga koja je ovdje naznačena, učinjena sinoć, predstavlja trenutno vjerojatno najbolji izbor iz bogatog izvora izvrsnih i različitih čitanja na proteklim audicijama. Ali ova podjela uloga, odlučili smo, ne može biti konačna, jer se pokazalo da raspoložemo s mnogo potencijalno dobrih glumaca kojih talent i stvaralačke mogućnosti namjeravamo razviti, a ne jednostavno iskoristiti u brojnim manjim ulogama komada.

Budući da se na audicijama mogla osjetiti mogućnost stvaranja glu-

⁵ Georgij Paro, *Iz prakse*, Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zagreb, 1981, str. 77.

mačkog ansambla, odlučili smo da radimo na predstavi kao grupa. U početku, prvih nekoliko tjedana, pokusi će se odvijati po uzoru na kazališnu radionicu, što znači da će dolaziti do stalnog rotiranja glumaca i uloga. Tek potkraj rada, kad će trebati završiti predstavu, izvršit će se definitivna podjela uloga, ali čak i tada svaki će glumac igrati barem dvije uloge u nizu predstava koje će slijediti nakon premijere.”⁶

U svom dnevniku Paro detaljno opisuje niz vježbi i tijekom pokusa koji su uslijedili u smislu objavljenog manifesta. Već tjedan dana rada pokazalo mu je “da nešto nije u redu s načinom rada u našem kazalištu”.⁷ Misli se dakako na hrvatsko kazalište. Paro u Americi u novom svjetlu analizira uobičajenu shemu rada u hrvatskom kazalištu, koja obuhvaća izbor teksta, podjelu uloga, čitaće pokuse, aranžirke i kontinuirke te generalne pokuse. Ova analiza zadržala je aktualnost do dana današnjega.

Izbor teksta 1960-ih u Hrvatskoj pripada redatelju. Otvoreno ili manje-više prikriveno takva je situacija i danas; u većini slučajeva uprave kazališta unose u “svoj” repertoar ono što im predlažu redatelji. Paro misli da je to “redateljev prvi grijeh” jer ga dovodi u problematičan odnos prema glumcima. Glumci uglavnom iz komocije pristaju da im redatelj kroji sudbinu, da bira komad i dijeli uloge. Zato se glumac ne osjeća odgovornim za izbor djela; on već od početka nije odgovoran za svoj posao. Paro kaže da je to “samo prvi stupanj u jednom sustavu, koji kao da je upravo perverzno smišljen da bi se redatelja i glumca međusobno otuđilo”⁸ (isticanje M.V.).

Postavljajući *Kaligulu* praktički bez podjele uloga, Paro je prvi puta posumnjao da u našem sistemu nešto nije u redu ni s tzv. podjelom uloga. Taj čin je vrlo osjetljiv jer njime redatelj vrednuje glumački ansambl. Htio ili ne on se tim činom otuđuje od svog ansambla; stavlja se u položaj kritičara. Ne distancira se samo redatelj od glumaca, nego i glumci međusobno, a u neku ruku i od djela. “Glumac se od trenutka kad je dobio ulogu zatvara u svoj mali svijet, čime je komunikacija s partnerom i dramom otežana.”⁹ Podjelom uloga redatelj je napokon odredio svoju predstavu; redatelj se također zatvorio u svoj svijet viđenja djela. Ako se u nekoj fazi rada uvjeri da je njegovo viđenje djela problematično ili pogrešno, on više nije kadar učiniti ništa. Paro zaključuje: predstava ne može biti uprizoren a misao, već je svojstveni integralni dio vani mehanizama u kojem su misao i akcija jedno; predstava ne može biti posljedica određene redateljeve spoznaje djela, a ako to jest, onda je suvišna; sama predstava mora biti spoznaja po sebi. Već prvi tjedan pokusa *Kaligule* pokrenuo je, kaže Paro, ansambl i mene upravo tom obliku spoznaje putem praktičnog rada. U radu se ništa ne pretpostavlja, pokus nije radi toga da bi se na njemu radilo nešto što je ranije smišljeno, već se na pokusima

⁶ Isto, str. 79-80.

⁷ Isto, str. 99.

⁸ Isto, str. 100.

⁹ Isto.

radeci misli.¹⁰ Proces je potpuno otvoren. Svatko je otvoren prema sveukupnosti djela. Na kraju se Paro pita: “Ne bi li se i predstava mogla shvatiti samo kao jedan od pokusa, kao produžetak duhovnog prožimanja ansambla i djela?”

Čitaćipokusi, kaže Paro u svojim zapisima o radu na *Kaliguli*, odigrali su povijesnu ulogu u razvoju teatra od histrionskog diletantizma prema profesionalizmu i danas ih treba svesti na minimum. Kod nas se govoro često odvoji od tijela, misao od bića. Što se tiče razloga za čitaće pokuse kao “štrihanje teksta” za to je potreban jedan dan, da se proanalizira komad, prodiskutira i da redatelj iznese svoje viđenje i sl. također je dovoljan jedan dan, a tekst se može učiti kod kuće. Najvažniji je Parov zaključak da je opasno tijekom čitaćih pokusa stavljati unaprijed stvorene ideje između redatelja i djela, glumaca i uloga. Najveća je opasnost čitaćih pokusa što na njima dolazi do daljnjeg “odjeljivanja” redatelja i glumaca. Redatelj je izdvojena osoba koja nadgleda, zaustavlja, ispravlja, tumači itd., tako je od početka izdvojena osoba. Redatelj se postavlja između glumca i djela, umjesto da se glumac potpuno otvoreno “susretne” s ulogom, on doživljava taj susret posredstvom redatelja.

Naranzirskim probama, nastavlja Paro, glumac naviknut na pasivnu ulogu u procesu stvaranja očekuje da ga redatelj doslovce pomakne s mjesta. U ulozu onoga koji unaprijed sve zna, redatelj vodi glumca kao mehaničku lutku, koja će oživjeti tek u dodiru s publikom. Na primjer, jedan ugledni redatelj u Varaždinu u 21. st. dolazi na početak pokusa s crtežima mizanscena za cijelu predstavu; jedna od mlađih glumica oduševljena je redateljem koji, eto, “zna što radi” i koji nije došao “nepripremljen”, kao redatelji “improvizatori”. Istodobno, drugi redatelj, blizak Parovoj generaciji, govori glumcima da se mizanscena ne “postavlja”, nego traži.

Paro piše i o ulogama šaptača i inspicijenta kao “kočnicama” u radu. Kod nas je normalno da glumci sjede u buffetu i po garderobama i čekaju poziv inspicijenta. Glumac na pozornicu stiže “na šlagvort”. To se događa na pokusima i za vrijeme predstave. Paro navodi primjer s gostovanjem Brookove predstave *Tit Andronik* s Olivierom u glavnoj ulozi na gostovanju u HNK u Zagrebu. Bio je u tehničkoj ekipi kao prevodilac za vrijeme četiri izvedbe i nalazio se stalno na pozornici iza kulisa. U sve četiri izvedbe Laurence Olivier ni u jednom trenutku nije odlazio s pozornice u garderobu, iako je bilo i po dvadesetak minuta razmaka između pojedinih njegovih scena. Promatrao je i na svojstven način “sudjelovao” u svakom trenutku predstave. Prema Paru, šaptač smeta glumčevoj koncentraciji i ne bi smio postojati u kazalištu.

Posljednje razdoblje pokusa su tzv. kontinuirke i generalke. Tada se na brzinu pokušavaju dovesti u sklad svi elementi predstave. Glumac oblači kostim i počinje igrati u dekoru. Ovi su za njega novi i posve

¹⁰Para ne smijemo shvatiti vulgarno, naime da redatelj uopće ne misli o djelu prije pokusa. Radi se o tome da redateljevo prethodno promišljanje ili interpretacija djela ne smije postati Prokrustova postelja za buduću predstavu.

strani elementi. Umjesto da odjeća koju glumac nosi na pokusima ne o p a z i c e preraste u kostim, a njegovo kretanje po sceni rezultira scenografi-jom, ta dva posljednja elementa dolaze kao posljednji redatelj "dar" pred susret s publikom. Paro kaže da se dobra predstava, unatoč svemu, može napraviti, ali da je to premala satisfakcija za lažni i nakazni oblik života i rada glumaca i redatelja, jer "u umjetnosti se ne može djelomično sudjelovati. Umjetnost pretpostavlja totalno čovjekovo sudjelovanje".¹¹

Predstava *Kaligula* zadržala je mnoge elemente i oblike s pokusa. Ona je zaista predstavljala p r o d u ž e t a k p r o c e s a p o k u s a. Početak predstave bio je ugrižavanje glumaca na sceni, improvizacije "stroj" i "zrcalo", tijekom izvedbe rotirale su se neke uloge itd. I glumci i Paro osjetili su da su, želeći da posve ne zbune publiku, upali u mnoge šablone, kakvih nije bilo na pokusima. Radi toga su odlučili odigrati jednu izvedbu *Kaligule*, neku vrstu javnog pokusa poslije predstave pred publikom i s publikom.¹² Paro detaljno opisuje taj javni pokus poslije predstave i razgo-vor s publikom od kojih je većina prije vidjela predstavu. Svi bez iznimke smatrali su da je doživljaj *Kaligule* intenzivniji i dublji u verziji u kojoj su sami sudjelovali kao neka vrst glumaca, nego kad su je gledali iz gledališta. Napravljen je naime plan tog pokusa u kojem publika sudjeluje na sceni s glumcima, a tko ne želi ostaje u gledalištu, i koju glumci uspijevaju uklju-čiti u improvizacije, a sve kulminira posljednjom scenom ubijanja Kaligule, koja se ponavlja deset puta, pošto je deset gledatelja podjelom brojeva od jedan do deset postalo Kaligula.

Ideja o kazališnoj predstavi kao produžetku procesa pokusa na tragu je nekih stajališta u novijoj filozofiji umjetnosti. Prema Nicolaiu Hartmannu umjetnička djela karakterizira moment n e p o t p u n o s t i (das Moment der Unvollkommenheit). Međutim, "nepotpunost" nije nedostatak; umjetnička su djela fiksirana samo stanovitim potezima i zahtijevaju aktivnu djelatnost primaoca.¹³ Hans Georg Gadamer pak kaže da umjetničko djelo upravo nije proizvod koji je nakon učinjenog rada g o t o v.¹⁴ Već u 16. st., u vezi s nekim Michelangelovim "nedovršenim" djelima, spominje se princip *non finito* koji se ne može objasniti samo vanjskim razlozima i koji je afirmiran tek u umjetnosti 20. st. Rad na *Kaliguli* provocira pitanje o ontološkom statusu predstave kao umjetničkog djela. Procesna onto-logija umjetnosti odgovara da su umjetnička djela v r s t e a k c i j a.¹⁵ Pridružimo tome lijepo izraženu misao Petera Brooka da je istina kazališta vječno u pokretu.¹⁶

¹¹ Georgij Paro, *Iz prakse*, Hrvatsko društvo kazališnih kritičara i teatrologa, Zagreb, 1981, str. 108.

¹² Isto, str. 109.

¹³ Nicolai Hartmann, *Ästhetik*, Walter de Gruyter & CO., Berlin, 1953., str. 467. i 469.

¹⁴ Hans Georg Gadamer, *Wort und Bild – "so wahr, so seiend"*, u: Hans Georg Gadamer, *Ästhetik und Poetik*, I, Band 8, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen, 1993., str. 390. *Das Kunstwerk ist eben nicht das Produkt, das nach getaner Arbeit fertig ist* (isticanje M. V.)

¹⁵ David Davies, *Umjetničko djelo, akcija i proces*, Filozofska istraživanja, Zagreb, br. 74., 1999., str. 461-476.

¹⁶ Peter Brook, *Prazni prostor*, Nakladni zavod Marko Marulić, Split, 1972, str. 150.

Parova promišljanja, potaknuta radom na *Kaliguli*, do danas nisu izgubila snagu aktualnosti. Na jednom mjestu on naglašava da je redatelj tj. čovjek kazališne prakse, a ne teoretičar i da pišući o kazalištu nikada ne napušta tlo redateljske prakse. Paro uistinu nije teoretičar kazališta, ali jest t e a t r o z o f ili istinski kazališni mudrac.

IV.

U trećem djelu svoje zasad posljednje knjige o kazalištu *Pospremanje*, nazvanom *Južna Kalifornija* saznajemo da je Paro u Americi čitao autobiografiju Georgija Ivanoviča Gurdjieffa kao i knjigu *U potrazi za čudesnim, Fragmenti nepoznatog učenja P. D. Ouspenskya*, ruskog matematičara, filozofa i mistika, iz koje prenosi slijedeći navod: "Ništa se ne smije prihvatiti pasivno, sve treba podvrći ispitivanju i tako verificirati, jer istina poprima značenje i vjerodostojnost samo ako biva ponovno otkrivena i potvrđena, korak po korak kroz čovjekovo osobno iskustvo." Paro kaže da je to mogao napisati i potpisati kao svoj kredo i redatelj Peter Brook. U uvodu u knjizi *Georg Iwanowitsch Gurdjieff*¹⁷ Brook će napisati: "Da li se radi o području matematike, kazališta ili glazbe, fundamentalne zakone, koji u njima vladaju možemo poštovati, pridržavati ih se i ponovno otkrivati. Ovo, ponovno otkrivanje iziskuje dugotrajno i tegobno traženje, za koje je Gurdjieff u našem vremenu vodič bez premca." Paro je anticipirao ovu Brookovu misao.

Georgij Paro i Peter Brook duhovni su srodnici.¹⁸ Sam Paro kazao mi je jednom prilikom da mu je najbliže Brookovo određenje teatra kao istaživanja mogućnosti percepcije nevidljivog; kazalište je inkarnacija nevidljivog, a gluma most između vidljivog i nevidljivog. Može se reći da se Paro već u prvim godinama rada u Americi (rad na *Kaliguli* i na projektu *Teatar ožujak 26/27*) pridružuje Brooku kao s u i s t r a ž i v a č. Njegova su istraživanja u Americi samosvojna i nova. Osobito istraživanje odnosa fizičkog i duhovnog, Paro je vodilo prema shvaćanju glume odnosno kazališta kao fizičkog postupka u kojem se događa d u h.¹⁹ Danas on na kazalište gleda (ne gubeći iz vida tjelesnost) u ključu duhovnosti.

Dick Barnes, pjesnik, dramatičar, profesor engleske srednjoeuropske književnosti u Pomona Collegeu u Claremontu, Parov dugogodišnji prijatelj, izabrao je za scenski prostor izvedbe svog komada *Pješčano zrcalo* (1998) dno *Proročanskog jezera* u pustinji *Mojave*, u kojoj je Paro nastupio u ulozi Pripovjedača. U zapisu o prvom putovanju u pustinju *Mojave* s Dickom Barnesom Paro bilježi: "Beskrajna t i š i n a u kojoj se gubi čak i zvuk aviona, ne razlikujući se od zujanja kukaca... U ovih nekoliko dana

¹⁷ Alekxander Verlag, Berlin, 2001., str. 8.

¹⁸ Parov prikaz Brookove knjige *Otvorena vrata/The Open Door*, 1995, u: Georgij Paro, *Razgovor s Miletićem*, Disput, Zagreb, 1999, str. 134-136.

¹⁹ Marijan Varjačić, *Lice nevidljivog*, Društvo hrvatskih književnika, Zagreb, 2013, str. 140.

nakon povratka iz pustinje ona traje u meni, mijenja se, traži svoj oblik i smisao²⁰ (isticanje M. V.). U potresnim zapisima koji su podnaslovljeni kao *Rastanak sa Dickom Barnesom*²¹ Paro govori o “mitologiji pustinje kojoj je pripadao Dick a kojom sam i ja inficiran” (isticanje M. V.). U autobiografskoj knjizi *Niti vremena*²² (1998) Peter Brook piše “Jednog dana u *Sahari* popeo sam se preko dine da bih se spustio u duboku pješčanu udubinu. Sjedeći na dnu prvi put sam se susreo s potpunom tišinom, mirom, što je nerazdvojno. Jer postoje dvije tišine: tišina može biti odsutnost buke, može biti nedjelatna; ili, na drugom kraju skale, postoji ništa koje je beskrajno živo, i svaka stanica u tijelu može biti obuzeta i oživljena djelovanjem te druge tišine” (isticanje M. V.). Veliki kazališni istraživač Jerzy Grotowski u jednom razgovoru kaže: “Izvanjska tišina djeluje kao stimulans. Ako je apsolutna tišina i ako, za nekoliko trenutka, glumac apsolutno ništa ne radi, započinje unutrašnja tišina i ona okreće cijelu njegovu prirodu prema svojim izvorima.”

Kao i Brook, Paro ishodište teatra vidi u glumcu. Paradigmatično je za to, kako kaže, “zlatno pravilo za redatelja i glumca” koje glasi: “Ako redatelj nešto zahtijeva od glumca, a taj je glumac dobar, izvrstan, pa ako to taj glumac nije u stanju ostvariti, onda je to što redatelj od njega traži – dvojbena”.²³ Ono što nije primjereno glumcu, zaključuje Paro, nije ni kazalištu. Odnos redatelja i glumca je odnos razmjerni i vana. “Postoji moja istina, postoji tvoja istina i postoji istina.” Prema Brooku, na tom principu moraju režiser i glumac zajednički stvarati nešto Treće.²⁴ U nedavnom intervjuju svjetski afirmirani glumac Michael Douglas izjavio je, otprilike, da bez Georgija Paro ne bi bio to što jest. Naime, Douglas bijaše Parov student glume u Santa Barbari. Parov bivši student glume Christopher Smith u pismu od 13. srpnja 2006. svom profesoru, izeđu ostalog, piše: “Prije rada s Vama, bio sam discipliniran. Od Vas sam naučio da suština glume nije u disciplini. Disciplina znači raditi ono što treba napraviti, čak i onda kad ne želiš. Vi ste mi pokazali kako da unesem strast u svoj rad, kako da radim ono što treba napraviti zato što to istinski volim jer uživam u tome. Tom se lekcijom zauvijek onemogućava lijenost. To je najvažnija lekcija koju sam naučio od Vas; no, postoje i mnoge druge. Na primjer, obraćanje pažnje na detalj, poznavanje činjenica o komadu i piscu i još toliko toga da nemam dovoljno tinte u peru za opis svega toga. Druga lekcija na kojoj sam zahvalan je – autentičnost (mislim da je to prava riječ); želja da budem autentičan u svemu što radim ... Svaki se dan molim da se u budućnosti opet nađemo u zajedničkom poslu.”

Neki redatelji utemeljili su školu (Stanislavski i Brecht npr.). U slučaju

²⁰ Georgij Paro, *Razgovori s Miletićem*, Disput, Zagreb, 1999, str. 193-194.

²¹ Georgij Paro, *Pospremanje*, Disput, Zagreb, 2010, str. 136.

²² Peter Brook, *Niti vremena*, Hrvatski centar ITI Zagreb, 2003, str. 137.

²³ Georgij Paro *Theatralia disjecta*, Matica hrvatska, Karlovac, 1995, str. 155.

²⁴ Olivier Ortolani, *Peter Brook, Das Theater als Reise zum Menschen*, Alekxander Verlag Berlin, Berlin, 2005, str. 249.

Brooka ne može se govoriti o školi, već o s v i j e t u Petera Brooka. Za Para vrijedi ista formula; ne može se govoriti o školi, već o svijetu koji on sam sobom donosi. Ovdje na “svijet” mislimo više kao na s u b j e k t i v- n u c j e l i n u s naglaskom na osobnosti, manje na tzv. sliku svijeta ili svjetonazor. Zaključno možemo reći da je Parovo usporedno kazališno djelovanje u Hrvatskoj i Americi u svojoj ukupnosti ostvarenje aristotelovskog modela kada su mudrac i stvaratelj jedno.²⁵

²⁵ Aristotel, *Nikomahova etika*, 1141 a9.

Zvonimir Majdak

Vasilisa Prekrasna

(Ulomak neobjavljenog romana)

Sjedio je u dopodnevni sat na malom trgu. Četvrt raženog kruha, tri šnite mortadele i novine. Napustio je stan korakom mehaničke lutke. Vrata nikad nije zaključavao. Brava je nečujno škljocnula. Nije strahovao da će netko provaliti i odnijeti zlatninu. Lopovi znadu tko šta posjeduje i ne upadaju nasumce...

Sve za preživljavanje u nekom drugom gradu stalo bi u kofer. Jednako velik i dubok kao što bijaše onaj s kojim je davno sišao na peron Glavnog kolodvora.

– Zvonio sam nekoliko puta! Mislio sam da si uranio u grad, ragazzo. Dopustite da vam se pridružim?!

Otrcano elegantno odjeveni muškarac spusti se na klupu i prekriži dugačke suhonjave noge.

– Hej, koje te misli more!? Mogu posuditi dok ti lova ne sjedne na žiro... Dobro? Pošteno, ne?

– Obećala mi šefica računovodstva petu kopiju – reče Stanko Kovač. – Naravno njoj ide prigodni dar. Gotovina, a ne buket cvijeća.

– To je napredak! Svugdje je suša. Idem u obilazak... Sinoć je u „Grozdu“ Franjko bio u formi! Psovao je i pljuvao po Ketii... To nisi još čuo! Ona flegma, onako dotjerana, našminkana sjedi i šuti, smješka se i ne haje za starog lajavca. Ženska zna da će jednom prestati i naručiti joj dupli viski!

– Idemo, vidimo se, ragazzo!

Svježi zrak jutra nije djelovao otrežnjavajuće i okrepljujuće. Naprotiv, svi znaci mamurluka obuzeli su mu tijelo. Ali glava bijaše bistra, prokleta jasne sumorne misli o bezglednoj situaciji. Zašto se dao daviti od Jasne i slušati njene planove o galeriji u Veneciji!? Mansarda bijaše natopljena vonjem rakije. Piće koje je preferirala i šljokajući ga protestirala protiv po-

modnih koktela koje su pijuckale, srkale njene dekontirane prijateljice u bistrou, okupljalištu odvjetnika i njihovih klijenata... Pripravnica, tajnica, sekretarica i sličnih napirlitanih praznoglavki...

Jasna nije bila jedna od tih. Akademaska slikarica koju su podcjenjivali hrvatski likovni kritičari. Mogao je s njom raspredati o svemu i svačemu. Posjedovala je informacije, svježije i povjerljive kao da radi u tajnim službama. Pijana mu se nudila raskopčavajući bluzu, otkopčavajući grudnjak i hvaleći čvrstinu i oblik svojih malenih dojki. Mrzila je izraz sise... Priznavao je da ima skladno proporcionalno poprsje. Očekivala je da će zagnjuriti glavu između grudi i dalje sve po redu. Bijaše to jednom, kad je i on bio doslovce natopljen lozovačom...

Premjesti se na klupu koju nije obasjavalo sunce. Nije imao izbora. Čudo da su prašnjavu, razrovanu površinu oplemenili i učinili ugodnim boravištem. S tri strane okružena trokatnicama. Kad su počeli uređivati, strahovao je da će sagraditi vodoskok ili igralište s toboganom i pijeskom. Vjerojatno su osjetili, ili se opametili, jer su tri lipe bile zasade davno i bile u neku ruku zaštitni znak. I kafić na uglu zadržao je ime „Tri lipe“.

Kruh već bijaše suh, trusio se a masnoća mortadele probila jeftini papir u koji bijaše zamotana.

– Gospodine, zaboravili ste novine.

Podigne pogled i susretne se s širokim, jasnim očima nepoznate, nikad prije viđene žene. A tijekom godina zapamtio ih je puno, iz četvrti, u prolazu ili na tramvajskoj stanici. Čak bi se oprezno, neupadljivo pozdravili.

Zabačenog, prema zatiljku, imala je na glavi šeširić crne boje. Plavokosa, jednostavnih crta lica. Iz sjedećeg položaja nije mogao, a da je i htio, ocijeniti koliko je visoka.

Ono što je opazio bijaše uzica koja se njihala dodirujući joj desni bok.

– Hvala! Zaboravio sam ih sklanjajući se pred suncem. Hvala! Ne trebam ih. Kupujem ih iz navike. Zapravo, donosi ih poštar. Poklanjam ih, bez uvrede...

– O, ne ne! Sve su tobože nove vijesti, već ovog trenutka stare. Jedino se broj žrtava iz sata u sat. Navije... Destine pa onda stotine...

Nešto energičnije i žešće uzicom, pletenom, od kožnih vlakana, udarala se o bok. Ali ne jačinom koja izaziva bol.

– Već je treći dan kako je nestao! Cec. Pas, moj pas. Razumijete, ne? Odlutao, nestao, izgubio se. Ukraden! Svršio pod kotačima, shvaćate me? Ispričavam se!

Park bijaše premalen da vlasnici puste pse s lajne. Bijaše to jedna od dobrih strana. Majke s djecom koja ili cmizdre ili urliču, psi koji se ne trpe i reže. Ni trunke suosjećanja sa nepoznatom gospođom u potrazi za ljubimcem. Predugo je vremena potrošio u ulozi čuvara tuđih „najboljih čovjekovih prijatelja“.

Raširivši ruke reče:

– Pouzdajate se u životinjsku privrženost. Vratit će se prije nego izgubite nadu.

– Ali ću prije toga poludjeti! Suprug... Ah, on mi ga kupio za rođendan. To sve užasno komplicira. Ako nešto čujete, ili ga vidite... Vi stanujete u blizini...? Ja sam na broju četiri. Gazdić... Hvala unaprijed!

Ustao je bez riječi i pogledom otrpao ženu koja je u hodu zvjerala sad na jednu, sad na drugu stranu. Pokupio je hranu, obrisao ruke u nepročitane novine i spustio u koš za smeće. Premalo koševa, a previše smeća. Naslov za članak u gradskoj rubrici...

Onda se osvrnuo. Nije mogao ne prisjetiti se onih godina, ranih zagrebačkih godina. I Vasilise Prekrasne. I pokojne majke koja je, pročitavši tu rusku bajku, dala mu zlatni novčić da ga uvijek ima uza se i uzda se u njegovu pomoć kad ga snađu nevolja, jad i brige. Knjigu je dobio kao nagradu za sastav „Moj zavičaj u NOB-u“. Ponosno ju je donio kući i pokazao majci, priprostoj ženi koja nije čitala ni molitvenik ni „Glasnik Srca Isusova“. Nije bilo jasno što povezuje Vasilisu i partizane u njihovom zavičaju!? Učitelj je očito bio mudar i smion kad je njegov sastav, zapravo domaću zadaću, proglasio najboljim. Pohvalio je nadaren i drukčiji pogled na borbu za oslobođenje od ustaša i fašizma. A on je zbunjen, ne znajući što da izuzme kao izuzetno i moćno u njihovom kraju, okolici, opisao brijeg s nekoliko jablanova i hrastova između kojih, navodno, obrasla šipražjem i travurinom, nalazi se podzemna gradina iz turskih vremena. U nju su za vrijeme rata crvenoarmejci satjerali opkoljene čerkeze i konje, i oružje, i napljačkanu slaninu... Stariji su pričali o tom junačkom podvigu i nepobjedivoj sovjetskoj vojsci. Sve je to, kažu, opisano u knjigama.

Ima li ista ljepše i dičnije što krasi njihov zavičaj?

Majka nije vjerovala u bablja naklapanja, niti da na brijegu ima nevidljiva jama bez dna iz turskih vremena. Tek zapušten komad zemlje, ništa drugo. Tvrđoglavi i svojeoglavi gazda Kuljavi doveo je čuvenog majstora za kopanje bunara da na vrhu brijega iskopa zdenac. Izbio je rat i sve je prekinuto, zaboravljeno... Zaobilazeno, jer nitko nije znao koliko su duboko izdubli kopači dovedeni iz Rumunjske.

Bila istina ili ne, Vasilisa Prekrasna općinila je majku. Čitala je i čitala bajku, posebice ljeti nedjeljom poslijepodne. Glasno je razmišljala, ali da je sin ne čuje. Kad završi škole, kad postane profesor, oženit će se prelijepom djevojkom makar se i ne zvala Vasilisa. Ona će je u sebi i dalje tako zvati tim imenom. Sagradit će novu kuću pored stare. Sestra se takoreći preko noći spakirala i s kolegicom otputovala u Australiju...

A on će se iz Zagreba vratiti kao gospodin čovjek. Mjesto ga čeka. Razgovarala je s podvornikom i ložačem Ivćom.

Žena čije se psetance izgubilo nestade u pokrajnjoj ulici sveudilj udarajući se uzicom, malim korbačem po bedru. Kao da se seksualno mazohistički kažnjava što je bila nesmotrena i izgubila dragulj iz krune. Shvati da ga je upozorenje iz podsvijesti spasilo pa nije pokazao suosjećanje. Ili se izdao nekom opaskom o svijetu pasa, vlasnika životinja, tom posebnom soju čijim je članom bio stanovito vrijeme. Gospođa s uzicom ne bi ga

ostavila dok joj ne bi ispričao svoja iskustva šetača i voditelja životinja. A on bi vjerojatno pristao na razmjenu opaski, događaja i trčanja po Maksimirskom parku, od ulaza pa do Bukovca.

Foks terijer se zvao Leon. Čistokrvni, rasni, s pedigreom. A gospođa, Beba. Generalica Beba.

Vasilisa Prekrasna koju pokojna majka nije vidjela.

Na tramvajskoj stanici nije mogao izbjeći slikara Rudija Šantaka. Prišao mu široko raskriljenih ruku. Pazio je da mu ispod miške ne isklizne smotak obavijen trakom u bojama trobojnice. Inače bi ga razdragano, ne mareći za putnike koji su čekali, zagrlio i izljubio.

– Pa gdje si u posljednje vrijeme, kućo stara?! Sakrio se u atelje i stvaraš!? Poznata tajanstvenost i samozatajnost! Čekaš da se gužva na sceni smanji i pod reflektore zakorači novi favorit? Stvari su jako difuzne i oprez nije nadmet! Čekaj, inače si dobro? Kapitala iz starih dobrih vremena dovoljno, jasno!? Tko bi predvidio ovo sranje, slažeš se, ne? Puca ti prsluk! Važno je ne zaletiti se i letjeti naokolo ko muha bez glave!

Kovač nije znao što odgovoriti. Susretu sa Šantakom najmanje se nadao od svih susreta toga prijepodneva.

Shvati da nije dobroga raspoloženja.

– Stari, za tebe se ne bojim. Slijedi svoju zvijezdu – reče Šantak podrugljivo. – Evo tramvaja! Žuri mi se. Da vidiš fenomenalno rješenje, logo za moju novu Stranku. Puno se toga kuha! Bog, bog!

Penjući se u tramvaj Šantak zapne o nečiji zavežljaj i stane gestikulirati, psovati primitivnost na svakom koraku...

* * *

Prvu noć prespavao je u Dubravi, u kući ujaka Tibora. Nedovršena neožbukana jednokatnica. Sobica s krevetom koji je nalikovao rashodovanoj bolničkoj postelji. Ujak je objasnio da još nije nešto sređeno s vodom u njegovoj bivšoj radionici u Ilici. Svidjet će mu se. Blizina škole a i položaj kućice: duboko u dvorištu. Uvijek u hladovini. Tramvajska stanica u neposrednoj blizini. Ako pada kiša neće se smočiti.

Mala zgrada u obliku kocke, ravnog krova zaštićenog krošnjom divovskog kestena. Nastamba je nalikovala napuštenom bunkeru od betona. Vrata bijahu s boka, nevidljiva, baš kao i jedan prozor podijeljen na kvadratiće ugurane u okvire od metala. Ostavljala je dojam zatvora, čvrsta i zaštićena od buke s ulice.

– Tvoja kućica, tvoja slobodica! – uživao je ujak. – U centru grada a ipak mir i tišina! Radiš što te mila volja... Jasno, studije na prvom mjestu. Dopada ti se? Ovo je bila moja prva baza. Dobro da je nisam prodao jer je potražnja za ovakvim lokacijama jako velika. Možeš proizvoditi što te volja. Dva, tri mala stroja i proizvodnja kreće. Danas se možeš obogatiti

proizvođači oprugu i šaraf za neku jaku trvtku kojoj se ne isplati otvarati novi pogon...

Ujak je, naknadno je shvatio, bio u plastici. To jest štancao nazubljene kotačiće. Od visokokvalitne plastike. Izvezio u Francusku i Njemačku! Automotobilska industrija... Europa!

U kućicu-buker ujak je dovezao kauč koji mu je dao, da se riješi starudije, susjed. Stolicu i stol, kojemu je nedostajala noga, imali su u Dubravi. Bili su sretni da naprave mjesta na tavanu. Srećom da nisu poklonili kolegi koji je gradio klet na Martin bregu.

Zahvaljujući ujaku Tiboru riješio se glavobolje studenta iz provincije čiji roditelji nisu imućni pa brucešu kupe garsonjeru. Ali njemu je bunker u dvorištu čije je stanare postupno upoznao, tihim glasom pozdravljao, predstavljao osvojeno bojno polje na koje se uvečer vraća pobjedničkim, mladenačkim korakom. Isprva mu je vonj zidova bivše radionice nadraživao grlo. Kašljao je, borio se sa začepljenim nosom i glavoboljom. No s vremenom – držao je prozor i danju i noću otvorenim – miris boja, maziva, strojeva, metalne prašine je ishlapio. Svladao ga san poslije cjelodnevnog boravka u prostorijama škole, ulični prizori i napetost života u gradu...

Od svega najviše je uživao u slobodi, brzom prilagodбом novim uvjetima i svladavanju zadataka iz programa. Ushićivala su ga nova lica, sve te djevojke koje su mu bile odreda privlačne i poželjne. Kretale su se lepršavo, kao da trče i nekamo jure. Kada će s nekom od njih i on juriti? Čini se da ih nisu zanimali vršnjaci već stariji, kicoški odjeveni mladići koji su ih čekali i odlazili s njima tko zna kamo? Mogao je samo sanjariti koje i kakve sve snove ostvaruju...

Vraćao se kući, majci, u gradić koji mu je već poslije nekoliko mjeseci gradskog života, izgledao skućeno i pusto. Kao da svi utonu u san, stanovnici bez volje i želje da produže makar i šetnjom glavnom ulicom barem sat, dva. Iz Zagreba vraćao se sa kovčegom prljavog rublja i posteljine. Majka, činilo mu se, nepotrebno pažljivo pere i glača, poravnava bore i učvršćuje olabavljena dugmeta za ulice, trgove i izloge velikog grada. Bojažljivo, da ne izgovori suvišnu riječ, a ne pita izravno, je li već upoznao, možda, Vasilisu Prekrasnu. Starica je još uvijek bila pod dojmom ruske bajke i na svoj je pojednostavnjen način tumačila. Malo pa malo, pitala ga je li gladan i što bi želio da skuha pa da ponese u Zagreb. Nešto što će potrajati nekoliko dana. Pitala ga može li još koji dan ostati s njom. A njemu se nije ostajalo pa je izmišljao, uvećavao važnost da bude na predavanjima i vježbama. Leti s jednog dijela grada na drugi da ništa ne propusti. Vjerovala je i sažaljevala ga. Sve će biti zaboravljeno jednog dana kad se vrati s diplomom. Njen sin, profesor. Gospodin...

A on je već bio zaražen gradom i mogućnostima koje se pružaju nadarenom, ali istodobno i snalažljivom mladiću.

Zbližio se s dvije godine starijim Ratkom Prečecom iz Čakovca. Student druge godine prava vladao se izuzetno opušteno i bezbrižno kao osoba koja

je rođena u Zagrebu u bogatoj građanskoj obitelji. Partizani su im puno toga oduzeli, ali se otac, potomak stare trgovačke obitelji, ubrzo snašao i svojm iskustvom, znanjem i ratnim pomaganjem enobea, postavljen za direktora poduzeća. Izvrsno je poslovalo u onim divljim i obezglavljenim prilikama. Trgovina na veliko i malo, svime i svačim. Ali poštujući zakone i pravila! No bezglava trgovačka filzofija, „šumska“, ubrzo je skrahirala, jer konjovodci i skojevke pojma nisu imali o računovodstvu, knjigovodstvu, kako i gdje pregovarati sa strancima koji su oprezno uspostavljali ekonomske veze s novom komunističkom vlašću. Htjeli ne htjeli pozvali su Prečeca, Ratkovog oca, da vodi poduzeće. Neće imati razriješene ruke, ali će imati pravo potpisa. Njegove ideje i planove, dakako, prije odobrenja, biti će prodiskutirane na sjednici gradskog komiteta... Sve mora imati umješno skrojeno pravno odijelo, glavu i rep. Bijaše to jedan, možda najvažniji razlog, zašto Ratko studira pravo.

Čim diplomira, sjeda u fotelju direktora pravnog odjela.

Imponirao je držanjem i ravnodušnošću čak i prema naočitim, izrazito lijepim djevojkama koje ga pozdravljaju kao starog znanca. Činilo se kao da mu nije stalo do ženskog spola. Nazivao ih je bofl robom koje prekrajaju majčinu garderobu da bi se takmičile s novim gospođicama koje krpice kupuju u Trstu.

Jednom prilikom odveo ga je na Trešnjevku da vidi još nedovršeni jednosobni stan.

Nalazio se u obiteljskoj kući koja bijaše još u skelama, naslonjena na druge zgrade podjednake visine i vanjskog izgleda, bez balkona. Iako neugledna i sagrađena po tipiziranom nacrtu, djelovala je stabilno, čekajući da vlasnik otključa ulazna vrata i povede ga tek izbetoniranim stepenicama bez rukohvata na prvi kat. Posvuda krhotine cigle, kreča, daske i komadi žice. Prekriveno debelim slojem prašine.

– Majstorima treba još mjesec dana – ogledao se okolo, od stropa do golog poda prekrivenog šarenim ispranim prostirkama. – Ovo što vidiš su goli zidovi ali uskoro sve će biti izglancano i čisto. Kompletan namještaj – kauč, stol, stolice, ormarići, stajaća svjetiljka – već čeka. Stari ga je dobio od poslovnog prijatelja, šefa skladišta jedne tvornice. Uhodavaju proizvodnju pa još nemaju evidenciju koliko su čega montirali! Nulta serija! Tobože, otišla u škart... Kupac nije bio zadovoljan..! Stari mi je zbilja maher...

Prešutio je Kovač kako izgleda, u kakvom je stanju njegova „soba“. Tek je usput spomenu lokaciju, ime ulice, i to je zadovoljilo Ratkovu znatiželju. Nekoliko puta zaredom pitao ga je li mu se dopada njegova buduća „gajba“. Veselio ga potvrđan odgovor. S tugom i osjećajem manje vrijednosti vraćao se u svoj Ilički bunker. Dobro da ga Ratko nije pitao koliko plaća stanarinu. Ipak, važnom i povoljnom okolnošću držao je da je sam. Gadno je živjeti još s nekim i trpjeti ili se prilagođavati njegovim navikama. Rijetkost je da se dvojica slažu. Užas je trpjeti nepoznatu osobu, recimo, u studentskom domu. Ratko je čekajući da stan bude useljiv boravio kod tete u

Maksimirskoj ulici. Djevojačka soba, komfor kakav se može poželjeti. Loša strana bijaše tetina narav. Naime, bogomoljka, stara cura, umirovljenica. Morao je lagati da svake nedjelje ide u crkvu i redovito se ispovijeda.

Ratko je znao izbivati po tri tjedna, i više, ostavljajući ga bez društva na kakvo je navikao. Ratko je puno toga korisnoga znao pa je od njega naučio kako pravilno vezati kravatu. Čak je i način hoda imitirao: polagano, nogu pred nogu, ljuljajući se gornjim dijelom, ramenima. Kao da na taj način širi prostor, oduzimajući jedan dio pločnika i gurajući druge pješake ustranu, na tračnice. U društvu s njim bio je za glavu viši od ostalih. Tko bi pogodio da je on mladić iz provincije čija majka svakog jutra muze kravu i četvrtkom, na sajmišni dan, prodaje jaja na tržnici?

Već poslije nekoliko mjeseci, zahvaljujući druženju s Ratkom, nije se osjećao strancem i pridošlicom. Nehajno i ponosno upućivao je zbunjene i obezglavljene pojedince kojim smjerom vozi tramvaj.

Najčešće su unezvjerena pogleda, molećivo i s nadom, pitali, s kojim brojem stići do glavnog kolodvora.

Očajna želja, pomoć, nemušti vapaj za povratkom u svoj daleki, ali sigurni dom. Gotovo da je sažaljevaio takve izmučene, iznurene ljude koji se vraćaju poslije dugoočekivana čekanja po bolničkim čekaonicama...

Osim „Varijete“, kino, Ratko je posjećivao i izložbe. Znao je kad se i gdje otvara dugoočekivana izložba poznatog slikara ili kipara.

Iako nije bio znalac, ljubitelj ili kolekcionar, nije propuštao takav društveni događaj. Znao je kako, gdje i od koga pribaviti ulaznicu. Posebice se trudio da ne propusti svečano otvorenje na koje su pozvani izabrani.

– Jesi li član Partije?

– Da, odnedavno. Na fakultetu me primio Ante iz Sinja. Rekao je da ih je previše s Banije i Korduna. Da mora postojati ravnoteža.

– Nije važno. Ja nisam. Ali moj stari jeste, a to je isto. Nije zgorega biti. Može ti pomoći i zatrebati.

Poveo ga na puno oglašavanu izložbu „Majstori kista sjeverne Hrvatske – staklo i platno“. Dvadesetmetarski plakat od, valjda, lanenog platna privlačio je pozornost pješaka i šetača. Predvečernji ugođaj velegrada pred Umjetničkim paviljonom koji je primao uzvanike i posjetitelje likovnog događaja sezone. Pristizali su svakojako: automobilom, taksijem i hodajući, brzonogo ili usporeno poput staraca prigodno svečano odjevenih. Nešto od atmosfere oživljenog prohujalog doba koje se oslobodilo čahure. Svečane haljine i odijela izvučeni iz ormara i pomodno odjeveni mladi ljudi kakve nećete susresti na trotoaru. Možda bi ovu živu predstavu promatrao nasuprot Paviljonu, iz daljine, poput izopačenog voajera.

Možda, da nije bio u Ratkovom društvu koji bijaše za tu priliku odjeven onako kako ga on još nije vidio. Isticala se kravata, s dvije crne trake, kako je nose najbrži i najopakiji revolveraši u kauobojskim filmovima. I cipele s povišenom petom! Ratko je slobodno mogao ušetati u najraskošniju javnu kuću na Divljem Zapadu! Nije se razmetao niti ga pitao za mišljenje je li

mu se dopada ovako odjeven. Ono što bi drugima bilo čudno, napadno, on je nosio s lakoćom manekena ili glumca u filmu u boji!

– Koja gužva!

– Ne brini. Joža je na ulazu.

– Ali ja nemam kravate!

– Ti si umjetnik i ne mariš za uglednike, akademike, političare, komesare... Pretvaraj se... Svi ovi ovdje su od istog, pokvarljivog materijala!

Na vratima Ratko se primakne redaru i nešto mu prišapne. Ovaj se razrogačenih očiju nasmiješi i reče:

– Zahvali se tati! Crijep mi je hitno potreban zbog kiše...

I tako su bez ikakve provjere ušli u hram umjetnosti na otvorenje izložbe najavljivane kao događaj sezone. Ratko se izgubio među uzvanicima. On je hodao od slike do slike ne vjerujući da su pred njim djela majstora koji žive i rade u Zagebu. U gradu u kojem i on živi, u Ilici! Možda će jednog dana na izložbi biti i njegova djela koje još nije stvorio. Ali vrijeme će učiniti svoje. Vrijeme nikad ne zakaže ako imaš strpljenja i cilj pred sobom.

– Beba, ovo je neotkriveni talenat. Neizbrušeni dijamant! Ti si ekonomistica i znaš da su dijamanti vječna investicija. I najbolji prijatelji. Posebice žena! Čuvaj ga... Idem malo pronjuškati i upozoriti svoje mušterije...

Prvi je put u životu ostao sam oči u oči s nepoznatom ženskom osobom. Iznenada, nepripremljen poput putnika bez nogu, bez ravnoteže, ili ograde o koju se može osloniti. Glave prepune misli, ali bez tijela kojim misli upravljaju.

Srećom da je uz njega iskusna i prisebna osoba.

Ličnost koju su mnogi pozdravljali, ljubili se i grlili s njome, ponajviše žene srednjih godina. Dodirivale su je, odmicale korak da je ocijene i promotre, obaspu komplimentima i šta sve to čini da je iz dana u dan sve mlađa!?

– Beba, gdje se skrivaš?! Marina mi je rekla...

Učini korak, kao da će ih napustiti, ali ga ona uhvati za ruku.

– Cure, vidimo se!

Može li se i sanjati ljepše, raskošnije i svečanije mjesto, točnije pozornica, na kojoj upoznate prekrasnu ženu koja je u središtu pažnje, glavna junakinja, heroina večeri, nego što to bijaše Umjetnički paviljon?! Uz nju niste epizodist koji u idućoj sceni nestaje i pojavljuje se u ulozi običnog dvorjanika već pratitelj koji vas ne ostavlja ni trenutka samog. Želi ga za sebe, ne stidi se s njime šetati salonom i smješkat i prijateljima, poznanicima, obožavateljima koji se pitaju znatizeljno tko je mladić kojega je drugarica Beba Žagar svima drugima predpostavila. Stranac, daroviti početnik, samopouzdan i tako nemarno, gotovo siromaški odjeven. Ušao ravno s ulice!

Na trenutak iz mnoštva izniknuo je Ratko.

– Ništa naročito. Izložba za Zadružni dom u Cuckima Levim! Beba, je li moj prijatelj prošao na ispitu? Njegova prva samostalna izložba biti će

istinski događaj. A ne ovo... Usput, sve piće i sendviči su nestali u hipu! Vidimo se!

Nastavili su obilaziti izložbeni prostor. Činio mu se velebnom građevinom u kojoj je čast i san svakom umjetniku izložiti svoj stvaralački opus, kip, platno, crteže i skice. Promatrao je izražaj lica posjetitelja. Neki su se s dosadom osvrtni oko sebe kao da traže ili provjeravaju tko je nazočan. Značajna osoba, poznati političar ili bezimni ljubitelj slikarstva. Bez žaljenja ili osjećaja manje vrijednosti sebe je uvrstio u slučajne namjernike kojima je ulaz dopušten. Službena je svečanost otvorenja završena.

Bilo bi najmudrije iskrasti se i vratiti u bunker. Ispružiti na kauč i vratiti u zbilju donjoiličkog dvorišta.

Tko zna gdje je Ratko i žena imenom Beba?

– Već sam mislila da sam vas izgubila! – obgrli ga rukom oko pasa žena Beba. Vjerojatno Biserka ili Dunja ili Višnja...?

Nikada ga odrasla djevojka ili žensko stvorenje nije obgrlilo rukom oko pasa. Možda sestrična Ljiljana, ali to se ne računa. Povod bijaše šala i zadirkivanje.

– Jeste napasli oči na ovim remek-djelima? – reče podrugljivo škiljeći i zavodljivo mu se približivši, kao da želi se utvrditi u točnost svoje zajedljive primjedbe. Je li tek naslućuje ili je valjano protumačila izraz na mladićevom licu?

– Nisam likovni kritičar pa moje mišljenje, impresije...

– Odvest ću vas pred jednu sliku. Jednu jedinu koju bih ponijela sa sobom, koju bih voljela u svom stanu. Hodite!

I povelu ga, držeći ga za mišicu na drugi kraj dvorane. Posjetitelji su se razišli. Na okupu bijaše još nekoliko grupica koje su glasno razgovarale, smijale se kao da prepričavaju smiješne zgode ili najnovije viceve. Odmicali su se i primicali kao da im i tijela uživaju u poanti priče.

– Evo nas! Mali skromni format. Morat ću pogledati u katalog tko je izabrao postav i uvrstio... „Tužni akvarel“. Dobro, tiho ime. „Tužni akvarel“. Ratko mi je rekao da ste i vi iz moga kraja. Kraja moje mladosti. Tužni kraj oko Lobora. Ostavlja vas ravnodušnim ili ocjenjujete slikarevo umijeće...? Minuli su dani kad je predstavljala neupadljivi ukras ladanjskog krajolika. Suhu bršljan opleo se oko drvenih dasaka od kojih bijaše sagrađena. Nakrivljena ulazna vrata i raskriljeni prozori. Oči s mrenom koja se na vrijeme spustila da zjenice ne vide zapušteno, napušteno, u šiblje i korov obraslo dvorište. Sjetna aleja i staza, kolski put vodi do ulaza, nadstrešnice s jednim stupom. Drugi leži u travi.

– Sjećam se te kurije kad je bila u puno boljem stanju. Govorilo se da će je obnoviti. Kupac, neki stranac, potomak iz porodice Keglević. Onda se prestalo i govoriti o planovima. Palo u zaborav. Poput puno toga drugoga. Moj tata je ponavljao: kad se o nečemu ili nekome prestane i govoriti, onda je to kraj. Nema te među živima. Kraj krajeva...

Zašutjela je, stojeći uz njega. Nije ga dodirivala. Ruke su joj visjele uz

tijelo nepomične. Kip koji diše, ali ne govori.

Onda se javila:

– Razočarani ste mojim ukusom? Očekivali ste nešto moderno i apstraktno, nešto što danas zovu avangarda, ili tako nekako. Staromodna sam i sentimentalna, ne mogu si pomoći! Nikad neću otići iz zavičaja. Duhom neću. Bilo gdje mi tijelo bilo...

Tražio je prikladne riječi utjehe i pohvale njenom izboru. Riječ zavičaj ga je uzburkala i otpečatila usne.

– Ni govora, u pravu ste! Slike ili volite ili ne volite. Pojašnjenja su suvišna i znadu djelovati razorno. Uživajte u nekoj magičnoj sceni, potpuno ste se s njom stopili i živite životom junaka, a onda neki prostak iz publike dobaci omalovažavajući komentar: glupost, lakrdija, ovo je za malu djecu i nezrele duše... Nešto u tom smislu. Naprasno prekinut san od strane realiste-racionaliste bez trunke fantazije i smisla za plovidbu u nepoznato...

Svojim prstima stegne mu mišicu.

– Hvala vam! Pobjerala sam se da sam glupača. Ako ni po čemu drugom ovu večer zapamtit ću po ovim vašim riječima! Ohrabрили ste me i vratili dobro raspoloženje! Još više, podigli nekoliko stupanjeva uvis! Tko tvrdi da se ljudi kojima je zavičaj isti mrze i ne slažu, da jedno drugome podmeće nogu i odbijaju pomoći?! Makar riječju utjehe. Laži koja djeluje kao melem... Glupača, pa zaboravila sam da smo iz istog kraja!

Gledao je u ruševno, dirljivo dotrajalo zdanje na akvarelu. Ne, u njegovom zavičaju nema sličnih kuća. Napuštene, puste, razbijenih prozora i nakrivljenih plotova... Da, takvih ima na desetine i svakim ih je danom sve više. Posljednji žitelji otišli su u žurbi ne stigavši ni lesu zaključati. A novih vlasnika nema i tko zna kad i iz kojega će se smjera pojaviti!

Dvoumio se kako i kojim riječima kazati gospođi-drugarici Bebi da nisu iz istog kraja ali da to ništa ne mijenja na stvari i da on shvaća njenu slabost prema slici. Možda će se uvrijediti i optužiti ga da ju je namjerno, posprdno držao u zabludi želeći izvući nekakvu korist iz njene slabosti njegovom– njenom zavičaju?

– Gospođa Beba... – započne oprezno. – Ili drugarice...

– Dečko dragi... Stanko, zar ne?

– Da, Stanko.

– Meni je svejedno... Ali ne Beba! To nikako ne! Drugi neka mi se obraćaju kako ih volja, da. Za njih sam Beba. Ali moje je ime Ilona! Ilona Žagar! Za tebe sam od ovog časa Ilon. Dogovoreno? Zagrli me! Jesi li bosonog trčao? Tko nije bosonog trčao jednog dana zgadić će mu se asfalt i u jutarnji sat kad smetlari i polijevači nestanu.

Ogledala se oko sebe.

– Otišli su. Barem se nećemo morat prenemagati i pozdravljati! Za jedno veće dovoljno licemjerja i glume!

Zastali su na platou Paviljona. Prolaze automobili. Šetači čitaju veliki plakat. Tiho je i mirno, zrak ne ispunjava buka grada. Kao da nisu daleko

od provincije u čijoj srži je povlačenje u sebe poslije nekog nepisanog sata za odmor, san i duboko disanje.

Je li se to iza njihovih leđa čuo nostalgični, prošlovjekovni zvižduk lokomotive?

Polagano su kao poslije utješne seanse na kojoj nisu čuli loše vijesti silazili stepeništem.

– Idemo do auta. Parkirala sam ga u Šenoinoj.

– A ja ću s tramvajem – reče Stanko. – Sutra imam sastanak s jednim čovjekom. Ratkova veza. Čovjek je zainteresiran da mu aranžiram i opremim izlog s igračkama. I oglašni tekst, nešto slično...

– Ne, večeras idem ja k tebi!

– K meni...!?

– Da, k tebi! Ma gdje to bilo...!

Frančeska Liebmann

Pjesme

DACHAU

Jesen se u čas spustila
na nemilost osuđena stabla.
Bremenitim žutim zvijezdama ih zapečatila,
kobnom crvenom rijekom natopila.

Crni orao
svojim ih pandžama okovao.

Od tada
granama u ranama
vjetrovi urlati ne prestaju:
auuuuuu,
auuuuuu,
Dachau!

listopad 2015.

ŠUTNJA

Šššššššššššš
šume krošnje stabala
koje su vidjele što se zbiva
iza visokih zidova.

Psssssssst

prst na usnama
prijeti.

Pogled u pod,
pa u nebo.

Usta zapečaćena
strahom,
sramom.

Ako se o nečem ne govori,
to
kao da se nikad i nije desilo.

A desilo se.

Kroz noć odzvanjaju koraci spoticanja
o istine
pod tepih gurnute.

LICA BEZ LIKA

Lica bez lika
sa slutnjom krika.
U bježanju je Itaka.
Smisao postojanja – varka,
osmijeh – maska.

Čovječanstvo bez čovjeka
s himnom jauka.
U kaosu je luka.
Pjesma duše – psovka,
utočište – buka.

Riječ od vijeka
(p)ostaje
bez odjeka.

Ovaj brod plovi smjerom Titanica.

VEĆI OD ČOVJEKA

I tko će osvijetliti to veće,
tko će reći: „D o s t a!“
kad Miljacka crvena poteče
od Latinske ćuprije do Vrbanje mosta?

Kad se mirna rijeka u trenu preobrazi,
sve brane potopi,
kad se na površini ukažu neki nepoznati odrazi,
zaštitu ne pružaju ni najsigurniji oklopi.

Kako izmoliti spas
kad uzvici i urlici postanu
jedini ljudski glas?

Razumnu riječ tko će reći
kad zlo i strah nastanu
od čovjeka veći?

SAVRŠENI KRUG

U jednoj točki
svršetak
i početak,
odlazak
i povratak.

Savršeni krug
nesagledivo dug.
Nepredvidiv.
Neprocjenjiv.

U njega utkana stoljeća
stvaranja i proljeća,
sazrijevanja i uvenuća.
I žalosti i radosti,
i strepnja i čežnja,
i gnjeva i pjeva.

Niz čarobni
niže
život zagrobni
bliže i bliže.

PUTEVI

I još jedno raskršće
na putu do sreće.

Lijevo ili desno?
Naprijed ili natrag?
Koji od puteva će biti blag?
Koji će ostati drag?

Ne, ne tražim crveni sag,
niti da bude hvaljen moj trag.

Tek čeznem miran put
koji ne vodi do u kut,
gdje se drhti kao prut
– bez daška vjetra,
bez svijetlog jutra,
bez izgleda za bolje sutra.

Sanjam tihu luku,
gdje se još živjeti može od plodova svojih ruku,
gdje se ne zahtijeva da budemo roboti i robovi,
gdje nisu tako mučno neizvjesni pred nama putevi.

U MREŽI ČETVRTE SILE

Zamršeni nepregledni konci
upravljaju svim pokretima.
Namršteni nemilosrdni lovci
određuju smjer lovinama.

Kud da hode,
što da misle
u prividu neograničene slobode,
u mreži četvrte sile.

Determinante kameleonskog prilagođavanja,
pošast poltronske hipokrizije.
Imamo li doista pravo samoodlučivanja?
Postoji li uopće utočište od persuazije?

NA OBALAMA CRNOG MORA

Povodom Godine posvećenog života

Na obalama Crnog mora
zapljuskuju te pitanjima Sodoma i Gomora:

Ako bi sad stigao glas o skoroj nesreći,
bi li uspio deset nevinih pronaći?
Bi li naposljetku otišao neosvrnuvši se – kao Lot?
Jesi li doista spreman za izazove koje podrazumijeva posvećeni život?
Mogu li tvoje molitve i boguugodan pjev
ublažiti u konačnici Njegov gnjev?
Misliš li da ćeš one izvan zidova svog doma znati preobratiti i podučiti
kreposti?
Poznajesh li riječi kojima ćeš im približiti svijet čistoće, siromaštva i
poslušnosti?
I hoće li te razumjeti,
hoće li te uopće čuti
od zaglušujuće buke koja propovijeda blud, nemoral i „sreću“ materijal-
nih vrijednosti?

Crno more
svakodnevno donosi kušnje Maslinske gore,
ali duh ne posustaje – ne odustaje na mukotrpnom putu prema Gore.

Jedino Nebo nudi pouzdani smjerokaz kad se sve surva u ponore.

JUTRO U TISUĆAMA BOJA

Za Manfreda

U prozorskom staklu naše sobe
ogleda se novo jutro u tisućama boja,
svijetlih, toplih, nježnih boja.

I svaka od njih mi se smiješi
dok ih promatram iz postelje
u kojoj zajedno snivamo.

Prije, kad još nisi bio pored mene,
ni svijet nije posjedovao toliko bogatstvo
blagih šarenih nijansi.

Znaš, najdraži,
ja nisam slikar
da bih njihovu raskoš mogla prenijeti na platno,
niti sam skladatelj
da bih uspjela uglazbiti njihov smijeh i pjev.

Ja sam pjesnik
i tek riječima nastojim oslikati
buđenja u tvom zagrljaju.

BOŽIĆNA PJESMA

U spomen na baku Mile

Punim srcem
pod božićnim drvцем
obitelj se međusobno daruje,
pažnjom oplemenjuje.

Pod raspelom
za blagdanskim jelom
molitve kor,
smijeha zbor.

Jedino se tvoj glas više ne čuje,
na tvom stolcu praznina caruje
i podsjeća
koliko je neprocjenjiva zajednička sreća.
U ljubavi bdijemo
jer ni dana ni časa ne znamo
kad ćemo tek u sjećanju bližnjih živjeti,
kad će za riječ „oprosti“ prekasno biti.

Josip Meštrović

Sa zdenca kojeg nema

*Mi tapkamo, mi tapkamo,
reče ti jednom doktor jedan.*

506. Kako si? Što da ti kažem, ne mogu prestati brati plodove svoga mraka, to jest, ne mogu ih prestati prodavati. Bilo sebi, bilo drugima.

507. A dok prodaješ plodove svoga mraka, ti si onaj kojega ima njegova prošlost. Okani se smisla koji proizvode misli, jer taj je smisao uvijek besmisao. Dok si na ikoji način podijeljen, dok na ikoji način prodaješ plodove svoga mraka, ne možeš ne biti onaj koji ne traži smisao, koji ne nastoji na njemu, a dok to činiš, ti si onaj koji ne može izbjeći patnju. Da nemaš svojega ja ne bi patio. Da se ne razlikuješ, da nisi odijeljen, ne bi imao svoje ja. Da nemaš svoje ja ne bi imao svoje prošlosti. Ako je svako utočište prošlost, a ako sin čovječji jest onaj koji nema gdje nasloniti glavu, ti sin čovječji nisi, jer imaš utočište, jer imaš prošlost. Teško je biti sin čovječji, teško je biti onaj kojega nema njegova prošlost. Dok te ima tvoja prošlost ne možeš se odreći vlasti, dok se ne odrekneš vlasti ne možeš biti sin čovječji. Kad god izlaziš na izbore, neizbježno glasuješ za nekoga koga ima njegova prošlost. Kad god izlaziš na izbore i ti si neizbježno jedan od onih kojega ima njegova prošlost. Kad god izlaziš na izbore i ti si jedan od onih koji nije sin čovječji. A dok sin čovječji nisi, koliko ti može pomoći ikoja realitetna terapija.

508. Bez prošlosti nema ja. Hoćeš se promijeniti, promijeni svoju prošlost. A svoja se prošlost ne može promijeniti. Uostalom, kao da je ona samo tvoja, Budući da se prošlost ne može promijeniti, ne može se ni ja promijeniti. Istinska promjena tebe je smjena. Nema ti druge, jedina istinska promjena jest ona da izađeš iz ja, da ostaneš bez prošlosti. Da se

čitav i sav sa svim svojim oružjem predaš onome što nema prošlosti. Na koji način? Kojim skokom?

Ili, uvidom kojim? Čuvaj se svakog znanja. Jer svako je znanje verzija prošlosti. Jer svako je znanje brlog vremena. Pa iz njega nikako.

509. Pouzdani Bog, neprijeporni Bog, zapreka je do njega samoga. Tražiš Boga, bezbožan si. Našao si Boga, bezbožan si.

510. Što manje tebe to više ljubavi. Ali ono što je djelomično hoće da se osigura. Pa se odlučuje za neki smjer. A koji nije krivi? I igra li smjer ikakvu ulogu? A i treba li smjer ikakav ljubavi? I koji se, uzgred, ne rimuje sa zvijer. Bogu ne treba nikakvo htijenje za sigurnošću. Što će to njemu kad djelomičan nije, budući da je Bog. Možeš li ikada biti a da djelomičan nisi? Možeš, kako ne, ali samo kad vremena nema. A onda niti ubijaš, niti se ubijaš. Izgubiš svaku vezu sa smrću. Što sebi činiš, drugima činiš, što drugima činiš, sebi činiš. Bi li išta činio da nisi djelomičan? Čin, svaki čin podrazumijeva onoga koji čini, onoga koji je subjekt. Nema djelomičnosti, nema subjekta. Niti ikakvog projekta. Niti ikakvog projiciranja. Niti ikakvog odricanja. U ime znanja ikakvog. Nema subjekta, nema čina dakle nikakvog. Nema subjekta, naime, i evo ti ljubavi. Ni tvoje ni moje. Čini li ljubav išta? Što bi išta činila, ako je svečineća, a ako čini da sve jest kad ti ništa ne činiš, je li to ikad, evo ti nje. (San je činjenje. Spavanje je činjenje.). Ali tko onda čini da nema toga što nije kao takvo sporno i prijeporno, to jest, da nema toga što nije djelomično, a koje bi svako, pod koju sve ne cijenu, doduše uvijek uzaludnu, da se posvema osigura, da se zauvijek osigura? Je li to što bi svako koje je konačno da osigura sebe beskonačno neka jeka, više nego izdaleka, onoga što je beskonačno? Možeš li ikada ne ne čuti, nego doživjeti, nego živjeti, pa i na trenutak vremena, ono što je bez vremena, ono što je beskonačno u tebi, pa prema tome u svemu, možeš li dakle biti onaj koji je bez konca i kraja, bez početka i bez svršetka? Možeš li biti onaj koji jest?

511. Blažen čas i hip kad više ne vidiš ne samo ničiji obraz ni ružan ni lip, nego kad više uopće ne vidiš ničiji obraz, dakle ni svoj, Joj. Jer koji uostalom nije uvijek nečega sraz, neke, naime, prošlosti sraz iza kojega se krije uvijek i uvijek neka pobjeda ili neki poraz. Neizbježno? A ljepota Božja? Što je s njom? Ostavi nju za početnike. Doduše, za začetnike mnogih pravaca i rukavaca. Blaženi čas i hip kad ostaneš bez ikakvog interesa, kad ostaneš bez ikakvoga udesa. Jer gdje je interes tu je udes. Interes svejedno kakav, udes svejedno kakav. Gdje je interes ikoji tu je neki drug ili neki gospodin, kako te volja, tu je dakle neko ja. Bog nema nikakvoga ja, kad bi ga imao, imao bi neki interes, pa onda i neki udes. A on ne podliježe nikojem interesu, niti ikojem udesu. Zato i jest nemoguć. Svemogućí Bože moj, ni za što te ne molim, jer kad bih te i za što molio, ti ne bi bio nemoguć. A takav što ćeš mi? Jer ni jedan mogućí ja nije moja

istinska opcija, nije moja blagotvorna opcija. Premda može biti ovakva ili onakva porcija. Za samoga mene, ili pak za koga drugoga.

512. Nema ti mira u odvojenosti, mir se javlja tek u trenutku kad si sa svime spojen. U trenutku koji više nije trenutak, jer više vremena nema. Dok se krećeš, dok mrdaš, u vremenu si. Dok si u vremenu, mičeš se, taman bio i na samrtničkoj postelji. Taman, naime, bio i u svojim posljednjim mislima. Kad postaneš nepokretan, izvan si vremena, Mrtav, dakle. Ili tek tada prekokonačno živ. A kad si prekokonačno živ, nema toga što nije prekokonačno živo. A kad je tako, ne treba ti nikakav grob, ponajmanje onaj sav od mramora crnog. Kad je dakle sve prekokonačno živo, evo ti nikad viđene neodvojenosti, nikad viđenog, nikad življenog, zajedništva. Evo ti tebe koji više nikakav protjeranik nisi, nikakav izbjeglica nisi (za bijeg si, za jedan drugi bijeg si dušo stvorena) i kojemu više nikakve isprave ne trebaju.

513. Kroz patnju do slobode od patnje. Imaš sebe ili se, ne možeš bez patnje. Nema ti slobode od patnje bez slobode od sebe ili se. Tvoje sebe ili se, to jest, tvoje ja, put je do slobode od sebe ili se, do slobode od ja. To je ta priča. Na kojoj si postaji? Na kojoj si zastaji? Do kada ćeš biti na putu? Do kada ćeš imati svoje ja? Do kada će te tvoje ja imati? Ostaneš bez ja i postaneš sve, prije nikako. A kada postaneš sve, ne treba ti više nikakvo vrijeme, niti ti više treba ikakav san o ikakvoj državi. Država je za one koji su ograničeni. Dok je, naime, ograničenih bit će i država. Boljih ili gorih, za ograničene.

514. Gdje je mir tu nema granica. Gdje nema granica tu nema onog što je ja. Gdje nema ja, tu nema ničega što nije ljubav. Bezgraničnost i ljubav. Čim imaš granice, razlikuješ se. Čim se razlikuješ, ti se razlikuješ od tolika toga, ti si, ti jesi, razlika između smrti i života. Kad nestane razlika između smrti i života pojavi se mir, ti se pak kao onaj koji je kakav takav odjaviš. Umiri se! Znači umri smrti i životu, umri njihovoj razlici. Umri sebi koji se razlikuje, sebi koji je razlika. Umri svome ja. Patiš, ima te dakle tvoje ja. Patiš, imaš dakle svoje granice. Tvoje su granice dakle tvoje ja. U raju nema nikakvih granica, u raju nema nikakvih ja, u raju nema nikakvih izbjeglica. Nikakvih, to jest, izgnanika. A do raja nikakvim bijegom dospjeti ne možeš. Možeš samo upornim ništenjem sebe ili se koji se zove razlika, koji je sam po sebi, jer je sam po sebi, razlika. A dođeš li do toga da nisi sam po sebi, što bi se više ništio. I što će ti više ikakva upornost. Pa i oblapornost u nijekanju sebe.

515. Kako si? Sve manje razlikujem, sve manje prilikujem. Zar prestaješ biti političar? Sve sam bliže svijetu u kojem nema nikakvih razlika, niti ikakvih prilika. Premda se sve razlikuje, ali ništa ne prilikuje, u njemu.

516. Biraš kad si od dvojice. Ali kad nisi od dvojice, kad nisi od dvoga, kad si od jednoga, ne biraš, ne izlaziš na izbore. Bog nikad ne izlazi na izbore. Kad nisi u umu, nego kad si u razumu, ti si na drumu. Pa si svojevrtni drumski bojnik. Boga nema na drumu, na drumu su svojnici i razbojnici. A tebi je ne biti, ako hoćeš da jesi, na sliku i priliku njihovu. A tebi je ne biti, ako hoćeš da jesi, od oca i majke. A tebi je biti poput Boga. Jer on nije od oca i majke. Od fašizma i komunizma. Da jest bio bi smrtno. Kao što je smrtno sve što je binarno, što je, naime, programirano. Da je Bog genetski određen, priređen, ne bi bio Bog, da je genetski određen, priređen, bio bi ograničen. On i sloboda ne bi bili jedno te isto. A tebi je biti slobodan, a tebi je iskopčati sebe programiranog. Kojom rukom? Samo Božjom. Samo do nje ti kao ti nikako ne možeš doći. Zašto s pomoću zvijezda ne možeš doći do Boga? Možeš samo onda kad one ostanu bez jedne jedine riječi. Kad one nemaju što reći, govori sloboda. Dok one govore, sloboda šuti. Tek kad ti nisi više nikakav obrazac, iz tebe govori sloboda koja inače nisi. Koja nije li onda svi mi.

517. Ono što nisi ti ne može se pojaviti dok si ti na sceni. A dok si ti na sceni, izgubljenost u besmislu kako ne bi vladala. Dok se, odnosno, ne ugasi svaka tvoja veza sa samim sobom, nema ti duha. A kad se on pojavi, ti više nisi ti. A kad ti nisi ti, evo ti ljubavi. Ljubavi kojoj ne robuješ, ljubavi koja ne vlada tobom. Kako bi vladala tobom, kad tebe više nema. Kako bi te bilo, kad više nema toga koje ljubav nije.

518. Samo, jesi li ikada a da nisi sam po sebi? Može li se, naime, biti ni po čemu? Ili se tek tada zaista jest. Dok ne ostaneš bez taštine, ne možeš ostati bez baštine, ili, dok ne ostaneš bez baštine, ne možeš ostati bez taštine, dotle pak ne možeš anđeo biti. Ne možeš biti onaj koji je ni po čemu. Što će anđelu granice? Što će mu kad ograničen nije. A dok takav nisi, dok anđeo nisi, kako ne bi, svejedno tko je ona i što je ona i bez obzira na to koliko ti je godina, kako ne bi svojoj majci visio na sisi. Ili, ocu svome. Možeš ga zvati kako te volja, kakva ti je nevolja. Već prema tome kako se ti zoveš.

519. Dok se u tebi ne pojavi, ne obzani, uvid, nema ti spasa. Nema ti spasa od tebe drugoga, od tebe dvostrukoga. Ali koji je to uvid koji je spasonosan? Samo onaj uvid koji je vid iz oka Božjega. Ali njega, toga oka, nema. Ne može ga biti dok išta svojim vidom gledaš i vidiš, dok, to jest, ikojoj sili pripadaš. Sili nekog konja, ili nekog zmaja, sili neke djevice, ili sili nekog junaka koji si ti. Nema, naime, Boga, dok ikojoj sili pripadaš, ikojoj iz ruže vjetrova. Jer svaka je sila, bez obzira na to kakva je i koja je, neki oblik tvoga ja. A tvoje ja ne bi bilo ja, ne bi bilo ono, da može bez sile, bez sila prošlosti, odnosno budućnosti, bez sila dakle vremena. Otrgni se od sila vremena, od sile vremena, otrgni se od sudbine. Ne uzimaj sudbinu u svoje ruke. Jer dok je uzimaš u svoje ruke, još si u

odnosu s njom, još ona postoji, nisi nalik Bogu. On niti uzima sudbinu u svoje ruke, niti ona ima njega u svojim rukama. Nema sudbine, i evo ti Boga. Nema sudbine, i evo ti tebe. A do tada? Uvijek te neki drugi ti grebe. Nema ti, naime, uvida, nema ti slobode od svakog grebatora. A svaki grebator hoće svoje, pa dokle traješ. Bezvrijedan. Ili u očima svjetine vrijedan.

520. Kolo kolo naokolo, okolo nepostojećeg. Koje kolo? Ako je uzvojito, nije li onda riječ o slutnji nepostojećeg, o slutnji uvida, o slutnji oka Božjega, o slutnji razrješujućeg uvida, o slutnji nove izmjere. A inače, koje je tvoje pribježište? A koje bi bilo nego tvoje polazište. Samo što svojega polazišta ne znaš, odatle sva tvoja odavanja tobožnjim polazištima, onima koja ti se naprećac nude i zbog kojih ti onda sude. Ah, i ti sam sebi.

521. Lako njemu. Bio je baždaren na uspjeh. Stid ga bilo. Jer koji obraz nije ove ili one prošlosti sraz i ništa više.

522. Postoji u tebi, kao tvoja mogućnost, nešto što je značnije od tebe samog. Dok to ne spoznaš, dok to ne uvidiš, dok ti se to ne dogodi, nema ti pomaka, nema ti odmaka, od tebe samog, od sebe samog. Dotle ostaješ, svatko na svoj način, siledija, ili prema sebi ili prema drugome. Na isto ti dođe i nikako da prođe. A dotle pak nikako ne možeš slaviti beskraj kao svoj zavičaj. Dobro došao kući, svi su ti predmeti govorili. Svi su se predmeti radovali tvome dolasku, tvojoj nazočnosti. Jer bio si napokon onaj koji niotkud nije došao, niti je igdje bio. Nisi kući, nisi, kad si sam sa sobom, kad sve što je oko tebe nije živo istim životom kojim si i ti živ. Nisi bezvrijedan, nisi, kad je u tebi vrijednost koja je vrednija od tebe samog. A onda nije li ona u svemu, nije li ona sve? Jest, ako do toga dođeš. Koji ti? Zar više ikoji ti?

523. Možeš ti Boga priznavati koliko te volja, ali ako on tebe ne priznaje koja ti korist od toga. Dok god govoriš neka bude volja tvoja, a ona dok ti se god ne očituje, tvoje riječi ne dosežu dalje od tvoje svojevolsnosti. Izaći iz kaveza svoje volje, iz kaveza svojevolsnosti, nije lako. Brojni su načini za to, ali svi se manje-više pokazuju kao začini te iste svojevolsnosti. Uostalom ni jedan opijat nije za raj alat. A svojevolsnik ne može bez nekog od tih alata. Svaki pak alat ne čini li svojevolsnika bezvolsnikom? Kako ga ne bi činio kad do raja tako ne uspijeva nikako. Najčešće najviše što postiže jest to da postane rob svoga alata, svoga opijata. U raju nema nikakvih alata ni opijata, u raju nema nikakvih ni volsnika ni bezvolsnika. Kad se prihvati ponuda zmijske, zaradi se slobodna volja, zaradi se volsnost, to jest, bezvolsnost. Za lijevo ili za desno, za dobro ili za zlo. Nema zmijske i njene ponude, nema izbora između ovoga i onoga, nema tebe podijeljenoga. Čim u raju nisi, čim biraš, čim na zmijske note sviraš, ti ljubiš samoga sebe, ili mrziš samoga sebe. A kad mrziš ili ljubiš samoga sebe, ti si podijeljen,

ti si podvojen. Zmija je ostvarila svoju ulogu. A kad ona ostvari svoju ulogu, kad si podvojen, ti si od Boga, od onoga koga nema, odvojen. A dok pak ljubiš drugoga kao samoga sebe, to jest, dok mrziš drugoga kao samoga sebe, drugi nije drugi, on je, naime, drugi ti. Dok ljubiš samoga sebe, dok mrziš samoga sebe, dok drugoga ljubiš kao samoga sebe, dok drugoga mrziš kao samoga sebe, nema ti ljubavi. Dotle pak jestnost tebe kao i jestnost svega drugoga nije li prijeporna? Osjećaš se važan, osjećaš se odgovoran za sutrašnjicu, izlaziš na izbore. Tko ti je kriv što se još nisi otrgnuo od sebe, što si još smrtnan. Oni koji više nisu smrtni ne izlaze na izbore. Oni tvore jednu drugu svijest, oni su jedna druga svijest. S kojim to oblicima ponašanja? Ali što će njima oblik i lik.

524. Budući da je tvoje postojanje, budući da je postojanje tvogega ja, ograničenog vijeka, ograničenog dometa, možeš li doći do onoga postojanja koje granica nema? Ako možeš, nisi li dakle došao do postojanja koje više nije postojanje tvoga ja. Nije se više bojao za sebe. Više se ničim da bi se održao nije bojao. Što bi se više ičim bojao, što bi se više bojao za sebe, kad ga više nije bilo. Budući da ga više nije bilo, više nije bilo nikakve smrti. A kad smrti nema, ništa ti više ne treba da bi se potvrđivao, da bi se održavao, nikakvo ti, naime, ogledalo više ne treba da bi se u njemu ogledao. Onaj tko je smrtnan ne može bez ogledala. Onome tko je bez smrti više nikakvo ogledalo ne treba. Anđelima ne trebaju ogledala. Čim se gledaš u ogledalo, a nema toga što ogledalo nije, što ogledalo ne može biti, nisi anđeo. U raju nema ogledala. U raju nema ni jednog zaljubljenika u sebe samoga. U raju nema nikoga tko ima svoje navike, tko ima svoje granice. Pogledaj kako sam zgodan. Pogledaj kako sam gadan.

525. Možeš li se ne vrtiti u krugu? Možeš, ali samo ako izadeš iz kruga. A kako se izlazi iz kruga? Samo tako da se nađeš na nekoj drugoj razini. Koja možda, zar možda, više i nije razina. Napustiš razinu na kojoj se vrtiš u krugu i više se ne vrtiš u krugu. Ali kako? Rastvaranjem sebe. Ali kojim? Onim kojim počinješ dolazeći, došavši, u središte kruga. Ali kako ga pronaći? Sam ti ga je pronalaziti. Možda ga pronađeš s pomoću knjige Totha. A nje nigdje. Premda je svagdje. Kako za koga. Uglavnom, malo za koga. Zar za ikoga? Za onoga, za onoga, koga nema.

526. Dok je učitelj osoba, možeš ga slijediti. Ali kad prestane biti osoba, prestaje biti učitelj, pa ga više ne možeš slijediti. A kad je to? To je onda kad se tebi dogodi da ti prestaneš biti osoba. Tada pak više ti nitko nije učitelj, niti više ikoga slijediš. Jer više nisi onaj koji uči. Možeš li biti onaj koji ne uči, možeš li biti onaj kojemu ne treba učitelj? Ili tek tada jesi onaj koji jest. Ako je ja, svako ja, pričin, tvoj gorak ili sladak začim, nije li sve što je smrtno pričin, sad ga vidiš sad ga ne vidiš. Tko je onda onaj kojemu se ništa ne pričinja? Kad ne bi imao ja, ne bi patio, niti bi ikoga, pa ni sebe, zlatio, kad ne bi imao ja ne bi bio povezan sa smrću. Zar

u neraskidivoj vezi sa smrću? Ja jednako patnja. Ja jednako smrt. Nema onoga koji pati, nema onoga koji tlapa, nema onoga koji je smrtno. A kad je to? Na svetoga Nikada. A njega nikako da pronađeš. To je onda kada više nikoga ne slijediš, kad ti više nitko nije učitelj, kad si onaj koji više ne uči. To je onda kad više nisi svoja smrt, kad više nisi svoja najvažnija, učiteljica, kad te više nema kao ikojeg pričina. Razlikuj, razlikuj, to ti je sve što možeš, dok išta možeš.

527. Nije bilo dobro s njim. Bio je jedan od onih kojemu nitko nije trebao osim njega samoga, to jest, osim drugoga njega.

528. Može li te ičije prokletstvo stići? Kako bi te ičije moglo stići, ako si izvan vremena. A izvan vremena nisi li tek onda kad si bez drugoga sebe.

529. Sad prvi, sad drugi, a isti.

530. Ti si dio. Ti si odijeljen. Nisi spojen. A ako si spojen, ne samo da nisi dio, nego si onaj koji ni granica nema. Ti koji toliko toga možeš izmjeriti i mjeriš, nemjerljivo ne možeš izmjeriti. A ti koji sve mjeriš, ako si bez nemjerljivog, jesi li ti ti? Da pak ne bi bio bez nemjerljivog, da ne bi bio bez sebe koji je osvjedočen o nemjerljivo, može li ti ikoja mjera pomoći? Koja te umjerenost ili neumjerenost može do očitovanja nemjerljivog dovesti, može li ikoja? Pa ipak, ti bi do nemjerljivog, do njegova očitovanja, kakvog nego djelotvornog, na neki, na svaki način. Ti bi da budeš, barem na tren, koji je htio ne htio vječnost, sva, više nego sva, onaj koji jesi. Ti koji si toliko toga izmjerio i koji toliko toga mjeriš, ti koji bez mjera i mjerenja ne možeš, koji si mjerama obuzet i zauzet, koji si rob mjerenja, ako sumnjaš u nevjeri uzmi vagu pa izmjeri, znaš li što je sloboda od njih, jesi li došao do nemjerljivog? I može li ti ikoja mjera, pomoći da bi došao do nemjerljivog? I dolazi li se, naime, do njega s pomoću ikakve mjere? Ti si dio i nisi dio. Jer ako je u svakome dijelu sve, najbolje da nije, kako bi ti bio dio, samo dio? A ako nisi samo dio, s kim ti se spajati? Svijest o nemjerljivom tvoja je mjera. Ali ona jest samo kad je djelujuća. Ako djelujuća nije, ona kao da i nije, ona je samo slovo mrtvo svejedno iz kojega pisma, na kojem jeziku. Samo kad je djelujuća ona te oslobađa od granica tvojih mjerenja, tvojih mjera. Svijest o nemjerljivom, svijest koja sama ne podliježe nikakvim mjerama, niti ikakvom mjerenju, tvoje je polazište i tvoje dolazište. Kada to? Kad nema nikakvog kada.

531. Čim razlikuješ, prilikuješ, A kad je to kad ne razlikuješ i ne prilikuješ? Kad ni u jednoj točki nisi. (A koja točka nije kvočka). Može li se biti, a ne biti ni u jednoj točki? Ili se tek tada jest.

532. Ljubav nije uzročnopsljedična. U ljubavi nema nikakvoga zašto. Čim netko pita zašto, zna se gdje je, zna se kojim izmjerama pripada.

Ljubav ne pita, ljubav ne skita. Pitaš i skitaš ti koji nisi ljubav. Ti koji nisi ljubav prevodiš ljubav u ovo i ono, ali svaki prijevod je neuspjao, ni jedan nije ljubav, ni jedan ne doseže ljubav, ni jedan ne ostaje ljubav. Ljubav je, naime, neprevodiva. Ona je s onu stranu svakog remek djela. Jer ljubav koja je izvan vremena neprispodobiva je riječima koje su od vremena. A koje riječi nisu od vremena? A koja riječ nije vrijeme? Gdje nema, naime, vremena nema ni riječi. U ljubavi nema suprotnosti, pa prema tome ni ikakve komplementarnosti. Uostalom, ni jedan opijati, a nema riječi koja nije, koja ne može biti, opijati, za raj nije alat. Pa na početku konca, ili na njegovom koncu, nisi li i sam ti neuspjeli prijevod ljubavi, koji doduše može postati jedini pravi alat za raj, to jest, za ljubav, za ljubav neprevodivu, ni na što svodivu. A njoj pak, kad ona jest, ne treba nikakav alat, niti ikakav test. Niti ikakvo dakle zašto.

533. Samo ondje gdje nema smrti, gdje se više ni o kakvom smislu ne pitaš, nema tjeskobe, nema patnje, nema više ni ovakve ni onakve, nema više nikakve, boli. A to je samo ondje gdje vremena nema. Ali gdje je to gdje vremena nema? Ondje, ondje, gdje je nigdje, iako može biti svagdje, gdje ti više trodimenzionalan nisi. Na razini, na pustopoljini, na kojoj živiš, ne možeš pronaći smisao. Naći ti se na jednoj drugoj razini, na jednoj drugoj livadi, da više ne bi tražio smisao, da više smisao za tobom tjeralicu ne bi obznanjivao, da se više o njemu ne bi pitao, da više ti u pitanju ne bi bio.

534. Ljubav, kakva sloboda od biti muškarac. Ljubav, kakva sloboda od biti žena. Da nisi jedno od to dvoje, zar bi težio ljubavi? Ne bi. Bio bi ljubav. Ne, ne, ljubav bi bila.

535. Svaki odgovor na pitanje kako do Boga jest tvoj odgovor, jest, naime čovječji odgovor, nije Božji odgovor. Jer Bog ne odgovara na tvoja pitanja, na tvoja kako do njega. Jer Bog ne pita kako do sebe, jer on nema sebe. Odgovara samo onda kad prestaneš pitati. A prestaješ pitati samo onda kad prestaješ ti biti ti. U kojem položaju? A u kojemu ne.

536. Ako se ti kao ti promećeš sad u ovo sad u ono, što je uostalom više nego očito, a ako ti kao ti ne postojiš, što je manje očito, ali se jednoga dana itekako očituje, tko je onda taj koji se promeće, a koji ne postoji? Odgovor ćeš doznati kad se više ne budeš prometao, kad dakle budeš onaj koji jesi. Ali može li se to biti i što to znači, ako svako da, ako svaka afirmacija, podrazumijeva čvrstu točku, ako svako ne, ako svaka negacija, podrazumijeva čvrstu točku? Jer nema čvrste točke koja nije uvjetovana, koja je slobodna od svake uvjetovanosti, povjesničaru mili, jer nema čvrste točke koja je dakle čvrsta točka. Svako tvoje da i svako tvoje ne od tebe je uvjetovanog, od tebe je koji nisi i koji ne možeš biti čvrsta točka. Pa onda primjerice i ono exegi monumentum aera perenium nije li samo jeka jednog od brojnih vapaja uzaludnih uvjetovane točke

čvrste, vapaja za točkom čvrstom, kakvom dakle nego za uvjetovanom. Plači malo djetence..... Može li se izaći iz relativnog? Može, ali samo tako da nestane onaj koji je relativan. I da ne postane nikakav apsolutista. Ondje gdje nestane svaka čvrsta točka nestane i svaka relativnost. A onda nestane i svaki apsolut. A koji nije krut?

537. Mir koji je jedini istinski živ. Kako do njega? Svakako? Nikako? Ako si ga ikada doživio, ako si ga ikada živio, makar i u snu, prizivaj ga, prizivaj. Možda jednoga jutra ne bude ničega što nije njime ispunjeno, što njime ne treperi, što nije on sam. A onda hoćeš li više pod ikoju cijenu igdje, u ikoga, kupovati smirenost ikoju, spokojstvo ikoje.

538. Ljubav koja ne dolazi i koja ne prolazi, ljubav koja jest, koja je to ljubav? Jer ne reče li onaj koga su ubili i čije su knjige bile proklete kao što su bili prokleti i svi oni koji ih budu čitali: Čovjek se ne treba zadovoljiti mišljenjem Boga, jer kad prođe ta misao, prolazi i taj Bog.

539. Premda nema toga što je stvarno a što neslobodno nije, postoji mogućnost, jer što bi, jer kako bi, bez nje, da sve što je stvarno postane, bude, slobodno. I radosno. Kad to? Kad ti prestaneš biti onaj koji je samo stvoren. Kad ti postaneš, kad ti jesi, onaj koji je nestvoren. Kakve iluzije. Kad ostaneš bez ikakvog kad. Može li vrijeme biti ukinuto? Kako ne, kad ti s repertoara bivaš skinut. Jer stalno se prikazuješ. Kako ti ne dosadi? Unatoč dosadi, kakvoj sve ne, ne možeš bez sebe. Doduše, sad pod ovim sad pod onim slovom, to jest, naslovom. A koje slovo nije ime Staljinovo? U slučaju krajnjem. A koje, dakle, fikcija nije? A koji slučaj krajnji fikcija nije? Fikcija čija? Tebe slučaja ovakovog ili onakvog. U svakome slučaju, tebe fikcionalnog. Zar zauvijek?

540. On je bio tako radikal, nikako se nije mogao maknuti od sebe. Jako se bojao svoje propasti. Pa ono što Hamm Clovu u Svršetku igre veli „kad padnem, plakat ću od sreće“ našem radikalu bilo je više nego strano. On nikako nije mogao prestati biti svoja zarobljenost. Jer onda bi bio lišen svoga koristoljublja. A njegovo koristoljublje bila je njegova kondicionalnost. Svejedno kakvo koristoljublje, glavno da njegovo ja ostaje neosporno, osobito poslije svake pogođenosti, poslije svake smrti.

541. Bio je vrlo iskren. Ali njegova iskrenost nije mu mogla pomoći da ostane bez svojega ja. A dok je bio tako iskren, radio je u korist svoje štete koja se zove ja.

542. Koji je tvoj program za tvoje nezadovoljstvo? A koji nije. Možeš li ostati bez ikojeg programa? Možeš li se programirati tako da ostaneš bez ikojeg programa? Pa i bez sebe koji se tako programira, koji se uopće, koji se imalo, ikako, programira.

543. Ako si u lošim odnosima s drugima, ne možeš biti u dobrim odnosima sa sobom. Jer ti si drugi. Blago Bogu, on je uvijek u dobrim odnosima sa svima jer je uvijek u dobrim odnosima sa sobom. A u dobrim je odnosima sa sobom, jer drugog sebe ni nema. Ostani bez drugog sebe i evo ti božanskog odnosa sa svima, sa svime.

544. Bio je u tako dobrim odnosima sa samim sobom da je svaki njegov odnos sa samim sobom bivao, bio, poništen. Kako ne bi bio poništen, kad je bio poništen on koji se odnosi prema sebi, kad je bio poništen on koji je od dva sebe. A onda je li više bilo ikakvog odnosa s ikim, pa prema tome i s Bogom. Gdje je odnos tu je nemir. Gdje je nemir tu je Bog. Kad si samo mir, Boga nema. Bog je ondje gdje je neki nemir. Smiriš se u ocu pa te više nema, ali ni oca.

545. Bez Božića nema Uskrsa. Bez rođenosti nema ni slobode od rođenosti. Bez sina nema oca. A kad postaneš nerođen, je li ti više itko sin, itko otac. Gdje nema ja nema priče. Ja voli priče. Ja ne može bez priče. Bez one tko koga rodi, tko koga pohodi. Gdje nema priče nema vremena. Gdje nema vremena nema ja. Gdje nema ja nema Boga. Gdje nema Boga nema vremena. Gdje nema vremena nema ni ja ni Boga. Ne može Bog bez vremena, a ni ti kao ti.

546. Skriveni žar oka. Žar kojim bi jednoga dana moglo sve žariti. A kad sve njime žari što će ti ikoje ime? Jer dok si god ime, ikoje ime, kažeš, govoriš: ja nisam ti. A dotle nisi li ograničen, nisi li onaj koji nisi. Poziva te se da budeš onaj koji jesi, jednoga dana taj poziv doći će do tebe, prije ili poslije, u nekom od tvojih utjelovljenja, jer jesi onaj koji jesi. A jesi onaj koji jesi tek kad postaneš bezimen, kad ostaneš bez imena ikojeg, kad si žar kojim sve žari, kojim sve titra.

547. Da si slobodan od sebe ne bi sam sebe žalio. Gdje je samožaljenje tu je zarobljenost sobom. Dok si nasukan, ne ploviš. Dok si god nasukan, nasukan si na samoga sebe. Gdje nema ovisnosti? Ondje gdje nema tebe i tebe. A gdje je to? Ondje gdje ne postoji gdje. A to nije li onda kad si svijesti iz koje vidiš i gledaš da je sve svijesti kakve si i ti, kad više nikakvog straha nema, pa onda niti ikakvog strahopoštovanja. Ni ikakve žeđi. Niti ikakve, naime, žudnje. Ni pomutnje.

548. Nije li rečeno: „Kucajte i ostvorit će vam se.“ Ali na koja vrata? Na ona koja si ti sam. Ali kako doći do njih? I koji je to ti koji može doći do njih? A kad dođeš do njih i kad se ona otvore, nema više ni njih ni onoga tko je kucao.

549. Svjetlost ne stari. Gdje je svjetlost tu vremena nema. A gdje vremena nema možeš biti i ovdje i ondje u vrijeme isto. Dok si u vremenu

ne možeš bez imena. Vrijeme i ime ne mogu jedno bez drugoga. A ti si pozvan da budeš svjetlost, a ti si pozvan da ostaneš bez imena, da postaneš bezimen, da postaneš ono što jesi. Hoćeš li ikada postati ono što jesi? Koliko ti još vremena treba? Koliko? Pa svo vrijeme. Tko će ti ga dati? Nitko osim tebe samoga. Znaš onoga tebe kojega još, kojega više, nema. A do tada kako ne bi slavio rođenje svoje i smrt svoju? Kako ne bi slavio i proklinjao kuću svoju? Kako bi mogao postati i biti beskućnik, onaj kojemu nema kuće koja nije njegova kuća?

550. Tvoji prividi okrutno te podjarmljuju i nikako da ih se otarasiš. Hoćeš li ikada? Hoćeš tek onda kad ostaneš bez imena. Isus se rodio i umro. Bog nema ni rođenja ni smrti. Bog je bez imena. Bogu se ništa ne privida. A ti nisi li od njega? Hoćeš li ikada biti ne sin njegov lutajući, nego sami on. Koliko ćeš se još puta roditi? Koliko ćeš se još puta u što sve ne ploditi?

551. Ti i Bog. Što mu se budeš više približavao sve će te manje biti, što te bude sve manje sve će manje njega biti. Kad se jedno drugomu potpuno približite, kad se potpuno spojite, potpuno stopite, više neće biti ni tebe ni njega. A tada neće biti toga što neće biti on, što nećeš biti ti. A tada više ti neće trebati nikakav odnos ni ponos. Niti ikakva poniznost. Je li Bog ponizan? Ma kakvi, jer onda bi bio netko i nešto. Je li Bog milosrdan? Ma kakvi, jer onda bi bio netko i nešto. A je li on ikada a da nije netko i nešto? Samo onda kad ga nema, samo onda kad je slobodan. Klanjam ti se Bože moj samo onda kad te nema. Je li to ikada? Jest samo onda kad mene nema. A onda klanjam li se ikome, a onda nema toga komu se, čemu se ne klanjam.

552. Kad si jedno? Onda kad je ono dvoje od kojih si jedno spojeno. A što ti je sve prolaziti i proći da bi bio ono što je spojeno, da bi bio jedno. Jer tek kad si jedno u svemu si jedno, pa više ništa ne prolaziš, niti više išta tražiš. Dok god sebe u ičemu tražiš, dok nisi jedan, ne možeš biti istinski vrijedan. Istinski vrijedan, to jest, onaj koji stvara, koji nije ni ispred ni iza nikojeg oltara. Vodi li ikoji put do toga? Vodi samo onaj koji se zove, koji jest, via negativa. Ali samo onda ako na njemu i putnik nestane.

553. Ostaneš bez vremena pa se ne trošiš. Ili, nađeš se izvan vremena pa se ne trošiš. Ili, ne budeš vrijeme pa se ne trošiš. Naime, i vrijeme se troši, i vrijeme je potrošno dobro. Kad ne bi bio potrošno dobro ne bi se trošilo. Možeš li se ostaviti takvoga sebe, možeš li se ostaviti svih dobara potrošnih? Vječnost koja je potrošiva nije vječnost. A koja nije? Poznaješ li onu koja nije. A potrošiva vječnost, što će ti ona?

554. Između tvoga ulaska u vječnost i tvoga izlaska iz nje, bez obzira na to koliko vremena prođe, uopće nema vremena. To je tvoja jedina prilika.

Svaka druga prilika tvoja je izlika za lažnog tebe, za tebe koji ti se pričinja. Jer gdje nema vremena tu se ne stari. Gdje nema vremena nema grijeha, ni onog od pamtivijeka. A koji nije takav. Da Bog nije bezgrešan, bio bi onaj koji stari. Bio bi onaj koji je genetičan, bio bi onaj koji je rođen.

555. Kad nemaš tijelo ne treba ti mjesto za tijelo. A kad ti ne treba mjesto za tijelo ne treba ti ni vrijeme. A tek tada nisi li onaj koji jesi, a tek tada nisi li svjetlost nestvorena. Imaš tijelo, imaš mjesto stanovanja, imaš vrijeme bivanja, nisi nestvoreno svjetlo, potrošno si dobro. To jest, potrošno zlo. Jer si odrediv tijelom, dakle prostorom i vremenom, potrošno si dobro, nisi onaj koji jesi. Kojim se zvukom, kojim glasom, kojim riječima, odaje nestvoreno svjetlo? Kojim se zvukom, glasom, riječima, odaješ ti koji jesi? Kojim nego tišinom, tišinom savršenom, tišinom koja nigdje ne počinje, niti igdje završava.

556. Ljudi, nepregledne žrtve svojih prošlosti. Jesi li upoznao ikada ikoga tko nije bio žrtva svoje prošlosti? A ako jesi, kada je to bilo? Nije li onda i samo onda kad si ti prestao biti ikakva, pa i najmanja žrtva, kad ti nisi bio žrtva svoje prošlosti. Može li se uopće prestati biti žrtva svoje prošlosti? Kako ne, samo izađi iz svoje budućnosti. Izađeš iz svoje budućnosti, to jest, prestaneš biti žrtva svoje prošlosti, i evo ti svijesti koja je radost sama. Svijesti dakle koja je radost sama kada? Kad vremena nema. Uostalom, ljubav je li ljubav ako je vremenita, ako je vremenom bremenita. A ona ne može ne biti takva dok si žrtva prošlosti, odnosno, budućnosti.

557. Uradi sam! Pa dokle stigneš. Dalje od sebe nećeš,. Pa što će ti to?

558. Nestvoreno svjetlo je nevidljivo svjetlo. Nitko ga ne može vidjeti osim onoga kojemu se dogodi nestvoreni vid.

559. A on bijaše utjelovljenje same arogancije, zato je i mogao reći: ali što je istina?

560. Kad vidiš i gledaš da je u svemu Bog, znaš, znaš li, ono što je nestvoreno, ni u čemu grijeha nema. Kad vidiš i gledaš da je u nečemu grijeh, a da u nečemu nije, nisi onaj koji vidi i gleda da ni u čemu nije grijeh, nisi onaj koji vidi i gleda iz nestvorenog sebe. Kako u tebi, tako izvan tebe, dakle. Hoćeš biti moralan? Ne možeš to biti dok ne vidiš da je tvoj izvor, tvoj zor, jedan te isti s izvorom, zorom, svakoga drugoga, svega drugoga. Vrag si dok god odbijaš uvidjeti da si po nečemu što je veće od tebe, po nečemu što je zajedničko svemu. Ne dok odbijaš, nego dok ti se ne dogodi da uvidiš i vidiš. Dok si po sebi kako možeš biti moralan, kako možeš biti nematerijalan, nikakva dakle svjetlost skrtnuta, kako možeš biti onaj koji nije uzročnopsljedičan samo, koji nije cikličan samo, koji

nije sluga princa tame samo. A dok si sluga princa tame, nikako iz zavrslame, koja se zove ja.

561. Ranjiv i sahranjiv nisi li? Kako ne bi bio dok ne postaneš, dok nisi potpuni, sami, stopostotni monah. Monah, dakle svako drugo, odnosno, svako drugo tvoje ja tvoj je, zar tvoj, zar ičiji, čisti zvjezdani prah.

562. Što si izdvojeniji, što si posebniji, to si ranjiviji. Ne budi po sebi, ne budi ni po kome, ranjiv više nećeš biti. Budi, budi po onome koga nema. Koji se ni u jednu odjeću ne odijeva. Jer svaka je od lica i naličja, od užitka i od patnje. Premda mu svaka savršeno pristaje. Budi onaj kojega odjeća, kojega odijelo, ne čini. Kao da je lako ne biti svoje odijelo. A koje odijelo, uostalom, nije kupljeno, nabavljeno, napravljeno? Dok si god ti napravljen, jesi li ti ti? A taj napravljeni ti ne može te smiriti, ne može te zadovoljiti. Samo onaj ti kojega nitko napravio nije čini te posve smirenim, više nego smirenim. Spokojnim, pokojnim. I kojemu više ne treba nikakvo sredstvo za smirenje.

563. Zašto ne onome in vino veritas? Zato što se u vinu javlja druga strana, a druga strana nije istina. Nije li vino antifašizam, nije li vino komunizam, nije li vino nacionalizam? Nije li vino ono što ne oslobađa, nije li ono što te čini slugom pokornim. A onda ne može li se reći i – in vino caritas. Uostalom, koji to izam ne bi da je barem mileranizam. Bez istine pak nema ti slobode. Bez onoga koji te čini ni ispršenim ni pognutim nema ti slobode. Kraljeznice moja, nije li davno rečeno da si ti lokot za raj. Bez onoga što te čini uspravnim nema ti slobode. Bez onoga koji te čini da ti si ti nema ti slobode. Bez slobode dakle ti nisi ti. Ili, tek kad ti si ti, ti si slobodan. Kad si pak slobodan, svugdje možeš biti, nema mjesta koje nije tvoj dom. A gdje je tvoj dom nije li tu i tvoja žena. Tvoja žena pak, kad ona jest ona, ne može nigdje drugdje biti, može biti jedino ondje gdje si ti. A kad je ona ondje gdje si ti, nema doma koji nije tvoj dom. Ona pak, kako se ona zove? Kad je ona ona, ona imena nema. Kao što ni ti, kad ti si ti, imena nemaš. Pa prema tome tek kad si bezimen, nema doma koji nije tvoj dom. Onda pak ne daješ više nikakve ultimativne intervju.

564. A ti nikako da se nađeš na pravome putu. Tvoje ja tvoj je pravi put. Ne reče li i on – ja sam put. Dodeš li do kraja svojega puta, došao si do kraja svojega ja. A tada? Nema toga iz čega se svjetlost ne obznanjuje, bezglasno trepereći. A kad primiš nju na znanje, ne treba ti više nikakvo poimanje.

565. Zašto u raju nema nikakve boli? Zato što u raju nema nikakvoga ja. Uvijek je ja bolno mjesto. Jer gdje je ja tu je i bol, i sve njene mijene i sve njene inačice i sve mijene i inačice onoga što je nasuprot boli. Dok se

god pitaš tko si, dotle se nisi ostavio sebe, a dok se nisi ostavio sebe, dok, naime, ne ostaneš bez sebe, kako ne bi imao problema i tolikih pitanja i toliko dilema. Dok ne ostaneš bez sebe, ne možeš na ovaj ili onaj način ne pisati svoju autobiografiju. Autobiografiju koja je dostojna povjerenja, kao što je i njen autor dostojan povjerenja, dostojan vjere. Samo koji je autor dostojan vjere, koje je ja dostojno vjere? Koje ja, naime, fiktivno nije. A ako je svako ja fiktivno, pogodbeno, nije li svaka tvorina svejedno kojega ja fikcija, to jest pogodba. Pa nefikcionalne stvarnosti nigdje. Budući dakle da nema stvarnosti koja nije kvarnost i k tome pogodbeno, možeš li se iskobeljati iz toga? A što bi se iskobeljavao iz toga kad je ionako svako tvoje ja koje bi da se iskobeljava i iskobelja fiktivno, to jest, sama kvarnost, sama pogodbenost. A ljubav što je s njom, kako do nje? Nje nema dok ne nestane svako tvoje fikcionalno, dakle svako tvoje ja. A do tada što činiš? Među inim praviš bilješke koje bi se mogle zvati i bilješke iz slijepe ulice.

566. Uostalom, nije li rečeno da svemir nema središta, kao što ni rubova nema. A ako si ti svemir u malome, nego što bi bio, ako si ti na sliku i priliku njegovu, onda si ti onaj koji nema ni središta ni rubova. Premda si takav, jesi li ikada bio takav? A ti pak ne možeš bez svoga glavnog grada i bez svojih granica. Kakva krivotvorina svemira! Odakle ona? Iz koje, iz čije svedivosti, i svedenosti? Možda svemir ipak ima središte i rubove. Ostavi se pameti. Kad nisi u njoj, niti to pitaš, niti na to odgovaraš. Nestvorena svjetlost niti je određiva ikakvim središtem, niti ikakvim granicama. Lijeva i desna polutka mozga plus leđna moždina, ne čine li križ. Kad se ta četiri kraka sastaju i kad nestaju, a to je onda kad nisi ni u jednome od njih, kad si u njegovom, to jest, u središtu križa, u ruži onoj s latica bezbroj, nisi li onaj, koji je nestvorena svjetlost. Ako ikada. A do tada nisi li djetence malo, bez obzira na to koliko ti je godina, do kojega komu je stalo? Možda nekima, možda tolikima, ali nikome kao onome tko nazrijeva u tebi svjetlost nestvorenu. A on nije li sama svjetlost ta? Kad ćeš to znati? Samo onda kada budeš to živio.

567. Ono što se ne može prodati to ne postoji. A tebe najviše zanima upravo ono što ne postoji.

568. Ponovno i ponovno, kad ostaneš bez ja, niti ćeš ubiti nekoga, iko- ga, niti ćeš ubiti sebe. Ja je uvijek i uvijek škripac. A ti bi da nisi škripac, da nisi u škripcu. A ti bi da nisi u raljama sudbine, da ne upadneš u njih, da si izvan njih. Možeš, ali samo tako ako se ni sa čime, to jest, ni s kime, ne poistovjećuješ. Pa ni sa sobom koji se ni s kime, ni sa čime, ne poistovjećuje. Ali postoji li taj koji se ni s kim, ni sa čim ne poistovjećuje? Može li on uopće postojati?

Može samo kao onaj koji ne postoji. Očituje li se on ikada kao takav?

Očituje samo onda kad ne postojiš ni ti ni išta drugo kao ikoji entitet, pa prema tome ni kao ikoji prosperitet, to jest, propadalitet. Ali kome se onda on očituje? Zar sam sebi? Pa onda je on od dvojice.

A ako je on od dvojice, onda on nije on. Ali on jest on kad ga nema, kad jest, kad je glagol, a ne imenica, ili zamjenica. Što će ti Bog s imenima, s kojim sve ne, ako djelujući nije. A djelujući može li biti, ako i ti ne izgubiš svako ime. Radi, radi bilo što, da bi bio, da ne bi bio ime, ili zamjenica. Jer koji subjekt dok je subjekt, nije klet i uklet.

569. Ako je ljubav davanje, kad ljubav daješ, nema tebe koji daje. Ljubav je sloboda od sebe. Ako je ljubav primanje, kad ljubav primaš, nema tebe koji prima. Ljubav je sloboda od sebe.

Željka Vujaković

Pjesme u prozi

Bijela je svjetlost koja me baca u stranu. Ne umijem od nje praviti stvarnost. Živim u oblaku koji nikada nije donio kišu žednima. Osušeni sam korjen od kojeg krtice ne žele praviti dom za mladunčad. Stršim kao antena – bez signala. Trenutke sabiranja rasplinjujem teškom brigom za zemaljskom sebičnošću. Provjeravam životnost braneći krutost. Kakva ludost! Nebo i zemlja su nastajali skupa. Nisam ja ta koja će ih podmititi da i dalje postoje. Moje su brige bezbrižne i sebične. Čvrste i krute. Slane i kisele. Dosadne i postojane. To su trofeji koje treba čuvati i uzgajati za sve prilike. Tako se postaje spreman za život. Vadiš adute starosti kada si u prilici. Varka je pristajati na sve uvjete i ne provjeriti sebe u sadašnjosti. Bezbrižnost je bestežinsko stanje. To je stanje čiste nule od koje se prave sve poslastice u ovom Svijetu. Mala doza slatkoga na ogromnom praznom stolu za koji nitko neće sjesti. Kakvo razbacivanje! (Razmetanje). Otpuštam pljesnivi oklop, putujem suncu i brigama tuđih ljudi da postanu moje vlastite. Od njih ću praviti kolače za goste.

* * *

Zamotala sam se u vunu. Ne pristaje mi. Ne objavljujem istinu. Trgujem sitnišem. U kostima mi leže neispričane priče, težnje da se treba živjeti dostojanstveno. Presuđujem u korist udobnosti i sigurnosti. Kakva li je to ušuljana laž? To je ona najtamnija sjena kada sunce najjače prži – u podne. Krenulo se dobrim putem, pa se stalo. Prelila se voda, pa se vatra ugasila. Nitko više ne gradi mostove. Ne spajaju se strane. Ne nastaju živi organizmi. U modi je recikliranje: 'kako postati bolji?'

* * *

Marinirala sam te, pa konzervirala. Otvorit ću te kada započne 3. svjetski rat. Gladovat ću u blagostanju, a mrsiti se u neimaštini mira. Mir ću ja stvarati, napojena tvojim uljem, tvojom strašću da se živi. Poderanu zemlju zaštit ću poljupcima koji su ostali vječni u konzervi. Kada te otvorim, kao u knjizi će pisati: posebno zahvaljujem tebi na predaji i miru, tebi koji nosiš zastavu bez boje, mašeš nam sa svakog brda i pozivaš nas da pristanemo biti ljudi.

* * *

Pospremila sam te u najdublji džep, zakopčala gumb, ostavila da ima zraka, ali svjetlosti da ne prodire.

Ponekad rukom izvana napipavam tvoje toplo tijelo.

* * *

Potjerao (odvukao) te vjetar kada sam pogledala gore. U gusti oblak te pospremio, da te moje zjenice ne razabiru, da te moje misli više ne traže, da se moja koža više ne suši, da te moj jezik više ne doziva. U toj oblačnoj lađi, lakoj za otputovati u planinski lanac vidim pčele koje od tebe prave šumski med. Raspast ću se svaki put kada me oblak bude tjerao u kuću. Tražit će da ne pravim gnijezdo za ptice selice, da ne uređujem vrt u proljeće, da ne skupljam sijeno. Gola, bez riječi, gledat ću u stijene, da postanemo stijenom.

* * *

Mrtvu me položi u lastavičje gnijezdo. Ostavi me tamo da se mnome hrane. Prospi putem mladu djetelinu, kada se budeš udaljavao. Slavlje može započeti. Uvrši vrčeve vinom. Namaži ulje lavande na pragove pruga koje ih dovode k tebi. Približi im se tako da im jasno čuješ disanje. Isiši im dah nježno i vampirski. Nadahni lastavice da odlete daleko.

* * *

Danas nisam palila vatru.
Srne su nakon paše napokon pile iz moga potoka.
Pčelama je danas dano da od cvijeta magnolije prave čipku.
Čipku ću prenijeti u tvoju kuću, pa kad ti gosti zasjednu neka vide ures kojega je pčelinji vosak učinio vječnim.
Neka pitaju tko se ovdje bavi ručnim radom.
Neka misle da trutovi ništa ne rade.
Ja ću polako stavljati ruku na usta (oni će misliti da zijevam) i zaustavljati dah da ne poremetim lagunu smiraja što danas čitav dan izlazi iz mene.

* * *

Postajem svileni papir za najfinije poklone. Karamele bih omatala. Ple-
sala bih s vukovima. Penjala bih se na slonove. Vode da se napijem i rukom
tvojom da usne obrišem.

Dodirod postajem tjelesnija, mislima postajem nebeskija.

Usta mi se sama otvaraju i s tobom razgovaraju.

Predlažem jednu stvar: rado bih da vam čitam dok uzgajate ljubavni žar.

* * *

NITI života dok ljubim drage mi ljude:

tkala sam na svili
puna mi je kištra mekih srca
onome koji grijao je moju kožu
sad mu žila grlo steže.

San mi priča o tebi.
Teret sam sebi.
Kada čujem da pričaju o tebi
bježim opet samoj sebi.

Kad ćeš doći da posadimo vrt?
Evo već se jagode razmeću svojom bojom.
Ti ćeš prići svakom pužu i zagledati se u njegovu kućicu.
Na njoj piše koga je sve volio prije nego li je glavu promolio.
Glavom promolio-nikad odolilo.
Svako odvajanje puža od kućice, ogoljavanje je ljubavi na platformi zna-
tiželjnih.

* * *

Ugaženi cvijet, potopljena barka,
rajska sjećanja najnježnijima,
talasanje starog željeza, otkida se komad i tone.
Male bube zujalice spašavaju me
one vrijedno sabiru svu zaostalu ljetinu
sa polja i donose mi mirise lijeske i naranči

* * *

jezivo je napipati svoju kost i onda shvatiti da ju glode moljac.

* * *

Oblačim se u mjeru. Mjera će se okameniti, a ja ću napojiti svoje
ždrijelo uljima ruže.

* * *

Kraljica te sinoć dozivala. Nisi došao.
Kneginja te sinoć molila. Nisi uslišao.
Princeza te sinoć promatrala. Oborio si ju.
Sve kćeri moga plemena, majke su im sve trima.

* * *

Preobraz:

Sada kada natopljena lezim u šumskome medu, zamišljam polja riže u kojima ti biraš zrno koje će nahraniti svu moju glad rođenu u osami. Namačem začinsko bilje koje si mi ostavio i njime perem kosu. Presvlačim se kao što se posteljina presvlači nedjeljom u 9 navečer.

Bila sam paprat onoga doba, a postala sam ugljen ovoga doba.

* * *

Umjetnost se stvara u starim krpama. Crvi se rađaju iz trulog mesa. Blatnjave čizme odmah govore gdje su bile. Ne pružaju otpor oni koji su cijeli dan sagnuti na Suncu. Polomljena rebra oduzimaju dah plućima ovoga Svijeta. Sirova je smjesa u kojoj se još čuju glasovi poroda. Neću ovome Svijetu ostaviti samo slatku vaniliju, a na prvu dobu neka sviraju točno onako kako su naučili u školi.

* * *

Ne govorite mi što da kažem. Ne pokazujte mi gdje da stanem. Maknite svoje prste s mojih namjera. Umanjite lažnu brigu za moj opstanak. Povucite se i gledajte s obale kuda će brod.

* * *

Ljepota je u oblaku. Oblak obilazi svijet i javlja nama dolje gdje da posadimo ruže. On brine o navodnjavanju ruže, brine o svjetlosti i o godišnjim dobima. S ružom se viđam svakodnevno. Ona se ne žali na životne prilike. Razvijamo plan o tome kako ljude odvesti na oblak, pa da ljudi odozgo gledaju gdje su sve posađene ruže svjetlosti.

* * *

Veliko mi je tijelo poput zvona.
Teško mi je tijelo poput zvona. Glasno mi je tijelo poput zvona.
Pretvaram ga cijelog u zvono i ovako ću sa njim:
Prvo ću ga dirati da nađem rane. Rane ću sunčati dok ne pocrne. Potom
ću kraste guliti noktima. Nježno mlado tkivo mazat ću uljima i pokrivati
listom oraha. To će biti moji suveniri.
Grubu kožu ću ribati korom drveta, a zatim namakati u oceanu. Leđa
ću dugo ostaviti naslonjena na stijene. One će na sebe preuzeti teret neu-
spjelih udaha. Tako zapravo nastaju stijene.
Otvarat ću usta ispod vodopada. Zubi oprani težinom vodopada lakše
će proizvoditi riječi koje izgovaram. R, P, S bit će kristalni.

* * *

Odsjaji:
Pjesme straha dugo sam ponavljala,
lako sam ponavljala
Pjesme mira izviriše mi iz utrobe
Tople i svečane, čekale su svoj red
Zatrčati se u slijepu ulicu, gola i bosa:
eto to bih ja
i kopati ulicu rukama i noktima
tako dugo dok me pogleda: (i to bih isto)

* * *

Gljive rastu s truleži
One su rudari ovoga svijeta.
Čovjekova glava – gljiva je
Čovjek – rudar, sirotinja je
Dronjci, mast, hladnoća, mrak
bez sna:
i pas odustaje

* * *

Cijeli dan hranim mobitele.
Napajam se lažnim utjehama.
Kružim po svojim sjećanjima.
Nije me bilo u čekanju.
Postojala sam na izvoru.
Sada tapkam po obzoru.

Diram sve ikone i ne ustajem u promatranju.
Gušim postojanje svemirske prašine i varam vrijeme.
Vrijeme je istinita laž da će svi
leptiri letjeti dugo.

* * *

Sve što se ohladi, okamenjeno postaje i nestaje.
Nema praska niti žara.
Rijetkost postaje zbiljom.
Prljava rijeka potapa sva čistilišta.
Harmonija je nekad bila.
Sada je strah, zebnja da se ne zna.
Glib je beskonačan. Crna boja prekriva nebo. Jabuka nikada neće biti
ubrana. Pčele više ne izlaze. Korijen hrasta posustaje. Pepelom putevi su
zasuti. Naši ljudi još gaze tuda. Znaju da se dim još više diže. Nitko zbog
toga ne skida bisere sa vrata. Svi sapiru svoja usta – ne gutaju više. Konačno,
svi udahnuše u isti čas i sav zrak je ishlapio...
Vjetre, gdje si?

Dean Slavić

Prsten i nada

Imali smo isplažene jezike i košulje i urlali smo
u Polić Kamovoj ulici kao da smo gladni vukovi.
Zaustavljali smo automobile i nudili hladan whiskey
koji smo k šale točili u čaše od kristala.
Ti si izdržao bez psovke cijela dva mjeseca
i ona je napokon rekla da, da, i mi smo ludovali,
jer je tvoja Klara bila djevojka koju su mnogi htjeli.
Zaustavio se i onaj mali Šare carinik i potegnulo je,
Piće vam je prva liga, dečki, smijao se kao dijete,
pa je pojačao glazbu i namignuo vragolasto.
Zapjevao je la la i odvezao svoj stari plavi auto.

Riđa kosa ti se sjajila na suncu puna gela,
Valjda ga imaš kume, pitao si ispred oltara,
a Klarino se oko smijalo, kao i tvoje smeđe oko,
dok je primala prsten na ruku, dok ti se je davala.
Sjećam se kao da je bilo jučer, Klara je poljubila
i tebe i taj prsten dok je plesala, vesela.
Čekala su vas zlatna vrimena i djeca,
dakle pjegava, riđa i poštena derišta.
Nedjeljom se pila žlahtina, zvali ste i Vanju,
ta tko bi drugi bio kum malomu Branimiru.

Onda je pola grada dobilo poziv, pušku i ranac,
a tko nije htio ostati, javio se u uredu sam.

I

Dobro je bilo u početku tamo u Podoštri,
sve dečki koje smo znali, a opet drugačiji
u odori, malo važni, malo preplašeni
zbog prvih prasaka prasica
od 120 milimetara.

Mine su rovale pred nasipom na cesti
koju su dali našoj satniji, i sto puta smo trčali
do bunkera jer smo čuli da su gadure u zraku.
Sjeti se kad si ono shvatio odakle nas tuku,
naši su skinuli tu staju, a mi smo otpuzali u strahu.
Ljubili smo i lizali hrvatsku zemlju toga dana,
puzali smo u blatu poput mladih krokodila.
U bazi su nam dali kobasica i kuhanoga vina.
Onda smo mislili da je to naš dom,
da je taj bivši kokošinjac naš dom.

Onoga jutra morao sam poći stodesetkom
po kotao s grahom, bio je moj red za taj posao.
Rekao si da nađem konzerve s tunjevinom,
jer si čuo da je danas živo u karitasu.
Čuvaj ludoga, Sivi, rekao sam psu mješancu.
On je tulio prije no što su počele padati mine,
tulio je kao navijeno Čuvaj ovoga ovdje.

Kada sam čuo da po dvici tuku iz snajpera,
otišao sam iz Kokošinca gdje je bila baza.
Što ti to treba, rekao je kuhar.
Počela je pljuskati ledena lička kiša,
trčao sam obilazno kroz grmlje
i zalegnuo kad sam čuo minobacače.

Ostao je pod stablom, rekao je vodnik Pave,
ne znam što mu je bilo. Pokazao je gnjile zube.
Puzali smo Matej i ja i vukli tvoje tijelo bez šake,
i bili smo mokri do kože pod udarima crne kiše.
I nema takve budale, psovao sam na tebe,
i nitko ne ide u izvidnice kad mu ne narede.

Poslije je Sivi zavijao kraj mene, a ja sam plakao u blatu,
i već sam repetirao i htio ubiti beštiju,
ali su mi istrgnuli pištolj iz ruku

jer onda nitko ne bi lajao
kad se sprema zlo.

Ipak su dečki bijesno zapucali
prema koti gdje su im bili položaji.
Jer su oni tamo slavili, mogao bih prisegnuti.
Granatirali su još tri puta do večeri, u valovima,
onda su tukli flakovima ispod sivoga neba
i ta je gadarija prštala poput vatrometa.
Medicinari nisu dolazili jer su im javili
da je s tobom gotovo. To im je rekao
Matej, i tada sam shvatio, Boro,
da je s tobom gotovo.

Dva dana puzali smo u sumraku
i tražili tvoju šaku po debelu blatu,
ali je t provociralo njihovu paljbu,
pa su satniku naredili da prestanemo smjesta.
Sivi je počeo tuliti dvjesto metara dalje,
ne znam kako je razumio, nakon toliko dana,
i uporno je tulio iznad zubatih škrapa.
Tvoja je šaka možda i završila u najlonu,
znam da su je dali liječniku Mateju.
Poslije su nam rekli kako su skinuli prsten,
a onaj kuhar nije izdržao da se ne nasmije,
pa sam se s njim posvađao na mrtvo ime.

Rekao sam da ću ga odmah vratiti Klari,
onda sam se počeo premišljati,
jer sam doznao da se onesvijestila
kad joj je povjerenstvo donijelo sva ona odličja.
Poslije, kad smo znali doći do nje,
plakala je i bila je krhka, ali je ostala lijepa, to je...
Odlučio sam da ću joj ga dati kad sve ovo prođe.

Kraj doma na Stipanovu griču, oko pet ujutro,
pred samu Oluju, dečki su te spominjali često.
Domo je rekao, Je, samo mu se Klara
nešto brzo snašla. Iako je to njezina stvar,
a ne naša. Ali smo svi pomislili da je naša.
Opet smo pregledali čizme i zatvarače,
a neki su mazali svoje lice i glumili specijalce.

Poslije sam doznao da je onaj Šare otvorio
praonicu u Opatiji, da ima i kockarnicu.
Prvi joj je bio ljudina, a drugi je pametan,
zaključili su mnogi, među njima i moja bivša.
Inače, ona je na tečaju u Udinama
još '93. upoznala nekoga Švicarca.

Ne čitam baš često riječi s tvojega prstena,
jer svaki put vidim koliko je već prošlo vremena.
Kao da je taj prsten neka ura, shvatim da sam star.
Klisu i Ražanac sada ne spominju ni ovi ni oni,
pa ni za politiku i za te svoje stvari.
Vidiš, tako ti je to sada – i je, sve je drugačije.
Od staroga društva iz satnije i iz ulice
javi se Domagoj, istina rijetko, a Matej više nije tu.
Gledali smo skupa kad su naši tukli Njemačku,
ono na europskom prvenstvu.

U Polić Kamovu znam doći u petak ili srijedu.
Dok pušim sam u velikom, novom pubu,
svako toliko prikazuju svjetlucave reklame.
Vesela društva jure u divne kockarnice,
a ja nisam jedini koji psuje na tu gnjusobu.
Ne, ne razmećem se i ne pravim gužvu.
Ali Boro, još mi je jasno, negdje duboko u srcu,
da opet bismo umirali za Krista i Hrvatsku.

Onda se smirim, ne tražim utjehu u piću.
Iako mi se čini da ne ću nikada naći djevojku
sa srcem koje bi u sebi imalo snagu
da ponese taj teret koji me pritišće.
Ne mislim samo na prsten s tvoje šake,
nego na sve te nesriće.

Ivo Runtić

Postaja

U ovo pouskršno vrijeme jasno nam je svaki put – da jasnije ne može biti – kako je istodobno točan, koliko i skoro blasfemičan podatak da od Autobusnog kolodvora pa do okretišta na Črnomercu ima ravno četrnaest *postaja* vožnje tramvajem. Jer brojčano je podatak istinit, no imenski naziv onih ulaznih i silaznih prigoda skoro je bogohulan. Jer pred očima nam je – ne samo u ovo vrijeme – kao što je i u uhu svakog kršćanina, četrnaest *postaja* kalvarijskog križnog puta. Zato bi i došljaku kao i njegovu domaćinu bilo nekako prirodnije, svakodnevnije i svakako svjetovnije, da tramvajsku ili pak autobusnu pojavu sa zaustavljanjem pa posljedičnim daljnjim odlaskom vozila, kao i mjesto takvog zbivanja, ipak nazove *stanicom*, a ne *postajom*. Jer *postaji* je i daljina nalog, negdje i uzvišen.

Dopuštamo da se baš u takve dane pojačano sjećamo onih posebnih mjesta naših obilazaka u mladosti, gdje smo znali i moliti svih četrnaest *postaja* križnog puta povrh Veprica, hrvatskog lurdskog svetišta, tik do Markarske. I danas u razne hodočasničke dane tako čine brojni mještani, putnici i namjernici. Svojim stopama izbrojivši do u stepenicu sve te *postaje*, i popostat smo znali, ili morali, između pojedinih označenih. Netko će reći da upravo zato utoliko prije i povezujemo dotičnu imenicu s dotičnim pridjevom. Svakako da će taj imati pravo, jer je u tome nešto više od puke glasovne asocijacije. Ali štoviše i zato, što nam je danas nekako neprilično, kad se pojave ili stvari od svjetovne, pa čak i niske komunalne razine nazivaju *postajama*. Kao da ih time na neprirodan način ustoličujemo. Poslužimo se primjerom: riječ *postaja* ima svoje mjesto u Mikić-Gojmerčevom «Rječniku religioznih pojmova», dok ga *stanica* nema, što je sukladno rijetkosti prvog izričaja od posebne duhovne vrijednosti, naspram onog drugog od svjetovne čestote. No forsiranjem izričaja *postaja* sve do učestale, čak njene razglasno obavezne ZET-ove uporabe, on se – što bi se reklo – uprošćuje sve do nedopustivosti. Gdje to, gdje sve ne?

Zaustavit ćemo se samo na trima primjerima iz svakodnevice, te dvama iz skoro zaboravljene prometne prošlosti ne zaboravljajući pritom onaj prethodno spomenuti nalog daljine. Donekle pripadna tom zovu bila bi oznaka *postaja* u autobusnom saobraćaju, da se po Hrvatskoj nije ranije i ravnopravno – a po uzusu željeznice i po njenom uzoru – odomaćila riječ «kolodvor» za polazna, odnosno dolazna mjesta prometa, prvotno nazvanog «omnibus», prema ostvarenoj ideji da se odjednom preveze više putnika. A kolodvor je – usput rečeno – prilično točna izvedenica iz njemačkog. Ta riječ kada samom sobom evocira i prijedenu udaljenost i uminuće svojih gumenih točkova pod nekim drugim garažnim krovom, svakako negdje blizu poželjne servisne službe. Dotle kolodvor, dakako, već sam po sebi pretpostavlja željeznicu kao kakvu metalnu trakavicu, čudovište na bezbroj kotača, tako da bi nazivna alternativa s *postajom* ispala poput nekakve tautologije. Silna kolesa ovdje i imenski čine svoje.

Međutim, shodno ovoj intendiranoj uzvišenosti svog sustavnog i skrbnog poslanja (jer ono, međutim, nije uvijek takvo) oznaka *postaja* trebala bi biti od izvjesne postojanosti, upravo nobiliteta u inače nepostojanom, mobilnom okolišnome svijetu. Trebalo bi biti, da je tako; imenski je i intencijski tako. Prva policijska *postaja* u nekom većemu mjestu, konkretno zagrebačka i nama susjedna, sa sićušnom oznakom djelatnosti u oznaci na ploči, nekako je i prilježna pridjevu policijska. No, ostajući i dalje u kondicionalu, čini nam se da bi po vanjskome miru, kojim amortizira turbulencije što je dosežu, mogla opstati u takvom vrijednosnom naslovu svog djelovanja. A i pučki je općeprihvaćena u očekivanjima, što ih naslovno zaziva.

Manje bi nas čudilo da se i neke bolnice u podnaslovima imenuju *postajama*, nego da se tramvajske stanice tako zovu! Da s takvim nezgrapnostima ne stoji najbolje, vidi se već i po tome, što se primjerice prijelaz s Ilice na Frankopansku smatra *postajnom* relacijom, kao uopće i svi odsječci vožnje zagrebačkog tramvajskog prijevoznika. Htijući saznati, zašto, odvezli smo se do njegove uprave na trešnjevačku Remizu. Tamo nam prije toliko i toliko godina (svejedno, jer sjećanje je naše oružje!) rekoše da je tako savjetovano od državnog vrha, te da je njihov tekster to prihvatio. – Uzvratili smo da smo mi taj jezikoslovni vršak, a da se njihov tekstopisac najvjerojatnije samo zaklonio iza službene fasade. Jer da država ima važnijeg posla nego da se bavi javnim gradskim prijevoznikom. Prije će biti da to čini grad, odnosno njegova takozvana kulturna vrhuška, uvodeći višnju predikatizaciju za nešto, što takvo nije. Nisu htjeli osjetiti porugu u našoj pejorativnoj naznaci ZET-ovih direktorija, pa je na tome i ostalo.

Međutim, u razlikovnoj usporedbi potrebno je na ovome mjestu podsjetiti na vjekovitu praksu zaprežnih poštanskih i putničkih kočija na dalekom Zapadu američkih prerija, i ne manje na dalekom Istoku ruskih stepa. Polazne su im stanice bile *postaje*, i takva je bila svaka usputna, najčešće neko drugo mjesto ili grad – dakako sve u ovdašnjim dostupnim prijevodi-ma djela primjerice J. F. Coopera s jedne strane, u Puškinovim sjećanjima

na izgnaničko Mihajlovsko, s druge. Na takvim *postajama* dalekih bespuća vršio se pretovar robe, obavljali popravci, isprezali se konji i zamjenjivali odmornima u dvopregu, trojkama ili višepregu: sve ono što je izlišno na rečenom prijelazu iz Illice u Frankopansku. A putnici bi najčešće istrajali do zadnje *postaje*.

Ali u nas nikakve akademske raspre ne bi ovim mogle biti potaknute, niti su zamislive, gdje bismo mi u konačnici istaknuli nesklad između najnovijih tramvajskih kola i prastarih, upravo egzotičnih zaustavnih oznaka za odavna drukčije odvijanje prometa. Jezični puristi s druge strane zaostriili bi tezu o tome, kako iz optjecaja ne valja povući riječ tamo, gdje nije nestalo i same stvari. Takvima bismo onda odgovorili postupno i na dvojak način: najprije da se «stvar» zvala diližansa, koja je sve bržim tehnološkim promjenama odavno izgubila svako sjećanje na svoj nekadašnji oblik, kao i svrhu. Zatim bismo izvukli argument o općem, čak i nažalost općem, ubrzanju sveg našeg života, u kojem sve življenje osim groteskne hitnje nema više ničeg niti iole kontemplativnog, ni ladanjski uzvišenog u sebi. Pa premda nismo u Francuskoj Akademiji, gdje su strogi čuvari na ulazu svake nove riječi u fundus dotičnog jezika, podsjetili bismo našu drugu stranu na Skok-Putančev «Etimologijski rječnik», gdje «stačun» u Poljičkom statutu znači neko osobito mjesto prema starom talijanizmu «stazzone», a prema latinizmu – isto iz 15. stoljeća – i stanicu te razmak puta u govoru po svoj Hrvatskoj i Vojvodini. – Napokon, u današnjem hrvatskom, njegovoj usmenoj kao i pismenoj upotrebi, postoji i jasna semantička opreka između *postaje* i *stanice*. Pa dakle trebamo obje riječi; zato ovu potonju nikako ne prebacujmo preko plotu u susjedovo dvorište...

Jer onda bi bilo bolje da se vratimo riječi «stajalište», što znači na početak, u našu mladost, kad bismo znali potrčati do onog jedva nekako označenog mjesta, videći u daljini, kroz zagrebačku maglu, kako nam upravo stiže tramvaj, bilo koji. Pa zar u tome nema i danas neke sjetne romantike?

Arhitektura pjesme

Drago Čondrić: *Sedam velikih biblijskih poema*, Naklada Bošković i Ogranak Matice hrvatske u Livnu, Split – Livno, 2015.

Uvod

Već prvom svojom knjigom, naslovljenom *Evandjelje po čovjeku*, koju je objavio 2009. godine, Drago se Čondrić profilirao kao pjesnik misaonih pjesama koje pristječu, između ostaloga, i iz biblijskoga nadahnuća. Sada, petom svojom zbirkom, naslovljenom *Sedam velikih biblijskih poema*, on konačno učvršćuje svoje mjesto u vrtu hrvatske poezije, ponajprije neobičnim stilom kakav se teško susreće u suvremenome hrvatskom pjesništvu, a koji mu svim svojim značajkama pripada i koji se može nazvati vrhunskim, te izborom tema i motiva koji plijene poetskom snagom. Dubina Čondrićeva nadahnuća ogleda se u stilskoj ujednačenosti poema koje je objavio u ovoj knjizi, ali i ujednačenosti njegovoga stila općenito te se sada, nakon pet objavljenih knjiga, može govoriti o posebnostima poetike ovoga autora.

Pjesnički izričaj Drage Čondrića neosporno pripada postmodernističkoj poetici. Taj izričaj uporno preispituje tradiciju, ugrađuje ju u nove stihove i stvara poseban odnos prema njoj. Pjesnik Čondrić ne negira tradicijske poetske vrijednosti; naprotiv, on im pristupa kreativno, on od

tradicije uzima ono najbolje pa to intertekstualnim postupkom, kao i postupkom književne citatnosti ugrađuje u vlastiti poetski diskurs. Prema tome, upravo su ova dva karakteristična postmodernistička postupka naglašena u Čondrićevoj poetici. On se pokazuje kao izvrstan poznavatelj hrvatske i europske poetske tradicije na koju se oslanja i koju skladno ugrađuje u svoj poetski izričaj citirajući stihove, sintagme i rečenice mnogih vrsnih domaćih i svjetskih autora te time ostvaruje svojevrсни razgovor s pjesnicima utvrđujući kao istinitu davno poznatu činjenicu da smo svi iz istoga vrela potekli i da k istome težimo, da je poetski govor jedan, premda je ostvaren u mnogoglasju.

Pjesništvo Drage Čondrića ispisano je suvremenim hrvatskim jezikom, bogato je značenjima, podložno različitim tumačenjima i teorijskim pristupima. Pjesništvo je to ispisano slobodnim stihom u najboljoj tradiciji modernoga pjesništva, vrhunsko je i po izboru tema i po umjetničkim dosezima. Ono u sebi sadrži i teološku i filozofsku dimenziju, a obje su one skladno uklopljene u književni oblik te je susret s ovim pjesništvom blagodat za čitatelja. Imajući rečeno u vidu, potrebno je promotriti što je pjesnik Čondrić ponudio u knjizi *Sedam velikih biblijskih poema* i kako je izgradio poetski svijet ove knjige.

I.

Ako u analizu ove Čondrićeve knjige krenemo od semantike naslova, uočiti ćemo da prvom riječju autor ukazuje na broj sedam, koji je, opće je poznato, biblijski broj punine. Sedam je poemā sedam bljeskova

u umjetničkome oku pjesnika Drage Čondrića, sedam je to krijesnica koje su mu osvijetlile sedam tajni u kojima će u nastavku biti riječi.

Druga riječ iz naslova ukazuje na veličinu poema, međutim, njezino značenje ne treba povezivati s duljinom teksta, s njegovim opsegom, nego sa značajem tema kojima se pjesnik u poemama bavi.

Poeme objavljene u ovoj knjizi biblijske su tematike. Pjesnik razmatra biblijske tajne, počevši od onih koje su zabilježene u *Knjizi Postanka*, u izvješću o stvaranju svijeta, pa preko onih novozavjetnih sve do ključne biblijske knjige, *Otkrivenja svetoga Ivana*. Odabравši biblijske teme o kojima će progovoriti na poetski vjerodostojan način, Drago je Čondrić, zbog zaokruženosti poetskoga promišljanja, ostvario jedinstveno djelo u hrvatskoj književnosti, djelo koje, prema književno, ima duhovno-religioznu dimenziju te, uz to što može biti predmetom proučavanja književnim kritičarima, zasigurno može biti zanimljivo i teološkim stručnjacima koji u njemu mogu protumačiti poetska viđenja s teološke točke.

II.

Prva je poema naslovljena *Put u Početak*. Oslonac joj je *Knjiga Postanka*, a tema stvaranje svijeta. Pjesnik nas izvještuje kao vjerodostojan svjedok događaja, svjedok kojemu je dano da kroz vremenski rascjep poetskim okom zaviri u vječne tajne. Takav pristup utemeljen je u *Bibliji*, u prvo ime izvještaju o stvaranju svijeta, koji je, prema božanskome nadahnuću, napisala ljudska ruka pa ga, prema tome, moramo doživjeti kao alegoriju koja je postala vjerskim uporištem. Pjesnik Čondrić, poput Dantea Alighierija, na putu u vječnu Tajnu, u Vrijeme bez vremena, u središte samoga Početka, treba pratitelja. Kako je Danteu pratiteljem bio njegov pjesnički uzor Vergilije, tako će Čondrića na putu kroz Tajnu pratiti crkveni naučitelj sveti Aurelije Augustin. S takvim je pratiteljem korak siguran, kako na pjesničkome, tako i na teološkome putu.

Sigurno koračasmo kroz bezvremenost kad kroz izmaglicu, nad vodom,

prosjevnu zasljepljujući bljesak,
koji pronese sveprožimajuću jeku,
riječi Duha začetnika: *Neka bude!*
A onda?!

Po njoj se začeh hladan svemir.
I začese se sunca.

(str. 17)

Zagledan u beskrajnu tajnu stvaranja Drago se Čondrić u svojoj pjesničkoj viziji približio iskonu. Omamljen jekom stvarateljskoga glasa, on promišlja o iskonskim pitanjima ljudskoga posmrta i božanskoga milosrđa koje je na svijet poslalo vlastitoga sina, jednu od božanskih osoba, *istobitnu s Ocem po kojem je sve stvoreno*, da spasi ljudski rod. Zato pjesniku nije potrebno daljnje razmišljanje o ostalim starozavjetnim knjigama; kada se dotaknuo *Postanka*, on je vidio Počelo, a u Počelu je već bila zacrtana budućnost. Nakon sveprožimajućega doticaja s Počelom, pjesnik se uputio u otkrivanje druge tajne, tajne spasenja po Isusu Kristu.

III.

Poema kojom se najavljuju novozavjetne teme, koje će biti obrađene u preostalim šest poema, naslovljena je *Tri pljuske za Kneza Tame*. Temom su joj tri Isusova NEđavlu koji ga je u pustinji iskušavao. Prvo nedvosmisleno Isusovo odbijanje đavlove ponude odnosi se na odbacivanje nezadovoljenosti i proždrljivosti koje čovjeka vode u neumjerenost, koje ga uče da radi za zadovoljenje vlastitih prohtjeva i da tim prohtjevima žrtvuje puno više od vremena koje će uložiti u namicanje dobara, da im često žrtvuje i ljubav prema bližnjima.

Ako si Sin Božji,
zapovjedi da ovaj kamen postane kruhom,
– svjetuje prijateljski.

A glad se u svakoj stanici tijela raspoja-
sa toliko da ono, naivno, zavaravaše raz-
zum mišlju kako mu njenim utaženjem
mir ulazi u kuću.

(str. 51)

Druga đavlova ponuda još je primamljivija, ona udara u bolno mjesto ljudske taštine, nudi se vlast nad drugima, *a vlast je slast*, međutim, ona zarobljava čovjeka

tako što ga mijenja, tako što ga zasljepljuje pa nepravdu koju je ranije prepoznao sada ne vidi, želje potlačenih sada ne čuje; pun je sebe i samo teži zadovoljenju vlastitih prohtjeva i želja. Međutim, poznato je, i ovu ponudu Isus s gnušanjem odbija budući da u njegovome srcu nema mjesta častohleplju.

Treća je đavlova ponuda najstrašnija: ona u sebi sadrži ponudu da se iskuša Božja dobrotu. Naravno da će i ova ponuda biti odbijena što će značiti konačni slom đavolske nakane i pobjedu Svjetla. Ovo trostruko NE na nedostojne ponude u višem smislu čovjeku ostavlja nada da će snagom vjere nadvladati iskušenja i da i sam, premda nije bogočovjek, nego tek običan smrtnik i grješnik, može barem pokušavati udariti pljuske Zlu, kao što je Isus to zaista i učinio. U poetskome iskazu Drage Čondrića uočljiva je gradacija nedostojnih ponuda, a ona je utemeljena u novozavjetnome tekstu, međutim, pjesniku je poslužila da bi kroz nju posebno naglasio vlastite pjesničke poruke.

IV.

U poemi naslovljenoj *Magdalena* pjesnik je u središte svojega poetskog promatranja stavio veoma značajan teološki kontrast: stari čovjek nasuprot novome čovjeku. Taj se kontrast realizira kroz preobrazbu koja je u temeljima kršćanskoga nauka, koja je sadržana u obećanju da će grijesi biti oprošteni onima koji su spremni pokajati se, odvratiti se od zloga puta i obratiti se, krenuti dalje kroz život stazama evanđeoskoga nauka. Na jednoj je strani Magdalena grješnica, na drugoj Magdalena pokornica, obraćenica. Lik Magdalene grješnice i obraćenice zaokupljao je maštu starih hrvatskih pjesnika (*Mandalijena pokornica* Ivana Bunića Vučića, objavljena 1630. godine ili *Uzdasi Mandalijene pokornice* Ignjata Đurđevića iz 1728. godine), a Drago Čondrić u našem vremenu još jednom progovara o istim motivima, na nov, postmodernistički način.

Pjesnik u duboko promišljenim stihovima prikazuje grješnicu Magdalenu koja je spoznala svoj grijeh i koja je, zahvaljujući unutarnjemu glasu savjesti, možda i božanske nadahnuću, prepoznala Onoga pred koga treba kleknuti kako bi joj grijesi bili

otpušteni i kako bi ona novim korakom kročila u budući život. Trenutak njezine preobrazbe pjesnik opisuje ovako:

Jer kao da bje sama taj alabaster,
i kao da je razbila sebe bivšu,
svoj bivši život iz kojeg nard pokajanja
sad razlijeva se Njegovim tabanima.
(str. 87)

Magdalena, svjestan je toga pjesnik, nije samo za sebe tražila oprostjenje. Da je tako učinila, možda bi ju mogli proglasiti sebičnom. Ona je, naprotiv, bila spremna postati novom osobom, ona je htjela sebe dati za nauk koji je prihvatila kao svjetlo koje će ju voditi u budućim danima i godinama njezinoga života. Zato je postala Kristovom sljedbenicom.

U tome teološkom utemeljenju Drago je Čondrić izgradio poemu koja na umjetnički način progovara o dubokim istinama kršćanstva.

V.

U kronološki ustrojenome promišljanju o tajnama vjere pjesnik nakon stihova o grijehu i obraćenju razmišlja o smislu krvne žrtve koja je morala biti položena za otkupljenje čovječanstva te o beskrvnoj žrtvi koja je ostavljena *Njemu na spomen*. U poemi *Kruh i vino* riječ je o dvjema životodajnim sastavnicama, o kruhu koji je pretvorbom postao tijelom i o vinu koje je svetim činom postalo krvlju rassetoga Krista. Tajna euharistije temom je ove poeme.

Jer što je žrtva ako ne prinošenje sebe,
onakva kakav jesi, pred noge Sveživotnog?
Što je iskupljenje ako ne sjedinjenje?
Što znanje ako ne čista vjera?
(str. 120)

Retorički intoniranim pitanjima, pitanjima koja donose i odgovore pjesnik pred čitateljeve oči iznosi istinu da je Isusova žrtva otkupiteljska, da je primjenjiva na sve ljude zato što je i On životodajan, kao i kruh koji je tijelom i kao što je vino koje je krvlju Njegovom. Budući je On životodajan, a i svaki čovjek u sebi nosi sjeme života, kako ovozemaljskoga, tako i

vječnoga, i on mora biti spreman na žrtvovanje kao što je to bio i Učitelj, žrtvovanje za drugoga, za brata čovjeka, da bi se širila sveživotna Ljubav. Mudrost teološke misli Drage Čondrića, utemeljena u *Bibliji*, do svoje punine dolazi u bogatim stihovima u koje je zaodjenuo vlastitu misao.

VI.

Poema *Golgota*, *Golgota* objavljena je 2011. godine te je nagrađena prvom nagradom na natječaju Pasijske baštine Društva hrvatskih književnika u Zagrebu 2010. godine. Pjesnik u ovoj poemi prikazuje najtragičniji događaj u povijesti čovječanstva, događaj u kojemu suvremenici nisu prepoznali Boga koji ih je pohodio ne da bi im donio političko, već duhovno oslobođenje, ne da bi izbavio samo odabrani židovski narod, nego da bi spasio sve ljude. Naime, židovski je narod uistinu odabran, ali ne da bude veći od drugih naroda na Zemlji, nego da se u njemu rodi Spasitelj svijeta. Taj je, dakle, tragični događaj neprihvatanja bogočovjeka, ipak utro put spasenju. Bogočovjek je raspet, ali je i uskrsnuo. Razmišljajući o Isusovu božanstvu, Čondrić bilježi:

Jer, živeti s nama, proživio je sve zamke naravi naše, stalnu i nesmiljenu borbu između ljudskoga tijela i duha i sada želi u vatru, oprašta se i kani sagorjeti u ognju ljubavi svoje i kao mitski Feniks ponovo preporođen iz pepela se uzdići da braću preporodi.

(str. 130)

Smrt Kristova, uviđa to pjesnik, nije bila ni samoj sebi svrhom, niti je konačna, ona je tek privremena kako bi Krist, kao pobjednik nad silama tijela, nad smrću, uzdignuo „braću“, to jest, sve one koji su odbacili zlo da bi vjerovali dobru, koji su krenuli putem spasenja, da bi ih kroz svoju smrt posvetio i svojim uskrsnućem preporodio.

VII.

Kao što je učinio i u poemi *Magdalena*, Čondrić će i u poemi *Saga o progonjenom*

progonitelju u središte svojega poetskog promišljanja staviti motiv duhovne promjene u čovjeku, motiv obraćenja. Središnji lik ove poeme je Pavao iz Tarza, progonitelj kršćana u prvim danima postojanja kršćanske sljedbe, čovjek koji je bio slijep kod zdravih očiju i koji je oslijepio da bi u tmini sljepoće mogao progledati pa, kada mu je vid vraćen, da vidi svjetlo i ništa drugo do Svjetla koje će usmjeravati njegove životne korake. Njegovoj je prvotnoj sljepoći pored zdravih očiju doprinijela njegova učenost.

Ah, revnosniče! U *zlostavljanju vlastite duše učenost te je zadesila*¹ i sada ne znaš kud bi. Svi putovi kao da nisu tvoji, a samo onaj k vrhuncu časti čini se primjerenim. Jednako ti u ušima zvonu sve osim tvog glasa, sve osim ode častohleplju, sve osim njijske zakonskog ata kojeg si zajašio.

(str. 203)

Čondrić, kao čovjek koji je prošao kroz život skupljajući životno iskustvo na njegovim putovima i stranputicama, zna da učenost može biti iskorištena i na dobrobit i na zlo čovječanstva, a da poznavanje zakona, kako u društvu, tako i u religiji, može biti zloupotrijebljeno. Svjetlost, koja otvara vrata raja, samo ona može čovjeka prosvjetliti da svoje putove obasipa dobrim djelima, kako bi, kada se na kraju životnoga puta osvrne za sobom, vidio cvjetove, a ne kaljuže.

VIII.

Poema *Zagonetno izvješće s Patmosa* opsegom je najveća u ovoj zbirci. Kako je *Biblija* otvorena *Knjigom Postanka*, a zatvorena *Otkrivenjem svetoga Ivana* ili *Apokalipsom*, jedinom proročkom knjigom *Novoga zavjeta*, tako je i Čondrićeva knjiga zakružena promišljanjem o stvaranju svijeta u poemi *Put u Početak* i razmišljanjem o posljednjim događajima vezanima uz ovaj naš svijet prije nego nastanu novo nebo i nova Zemlja, o čemu promišlja u poemi *Zagonetno izvješće s Patmosa*. Pjesnik oslonac za tekst poeme pronalazi u zaključnoj

¹ S.-J. Perse, *Prognanstvo* (Napomena Drage Čondrića)

biblijskoj knjizi, u *Otkrivenju*. Stavlja se u poziciju svetoga Ivana koji gleda kroz procjep vječnosti da bi ljudima mogao približiti onostranost ne bi li spoznaja onostranosti u njima izazvala promjene da već sada postanu novim ljudima koji će se sve više suobličavati Kristu.

Gledam,
na početku svake od četiriju strana svijeta
anđeli drže uragane na uzdi
da ne pustoše zemlju i ne uzdižu more,
sve dok se pečatom neba ne obilježe
radnici Njegova vinograda.

(str. 249)

Spasenje odabranih, onih koji su opečaćeni pečatom Duha, zaključna je Čondrićeva misao.

Zaključak

Poetsko promišljanje Drage Čondrića oslonjeno je prvenstveno na *Bibliju*, na kršćanske poruke koje iz nje proizlaze, ali i na brojne pjesnike hrvatske i svjetske književne baštine. Ima u tome pjesništvu odjeka bogatih misli Tina Ujevića, Nikole Šopa, Antuna Branka Šimića, ali i Thomasa Stearnsa Eliota, Paula Claudela i drugih. Ipak, poetika Drage Čondrića samosvojna je, jedinstvena po svojemu izričajnom bogatstvu, neobična zbog obilja poetskih doticaja s drugima, a ipak ušćuvana od svake vrste preuzimanja tuđih poetičkih načela kako bi se izgradio stih. Premda pjesnik u otkrićima drugih pjesnika pronalazi uporište, on to ne čini kako bi popunio praznine u vlastitome tekstu (takvih praznina u Čondrićevu tekstu nema), nego da bi slaganjem misli drugih i vlastitih misli stvorio poetski kolaž kojim će ispisati novu stvarnost. Preuzimajući misli iz obilja hrvatske i svjetske knjige i miješajući ih s vlastitim mislima, pjesnik Čondrić izgradio je poetsku građevinu neprolazne ljepote, vrijednu svekolike pozornosti, a zbog poetskih poruka koje je u nju ugradio, podložnu uvijek novome promatranju u kojemu će se otkrivati neotkrivene čari pjesničkoga jezika od kojega je ta građevina sazdana.

Mato NEDIĆ

Zdenac života

Ivan Aralica, *Bunar na turskoj granici*,
Školska knjiga, Zagreb, 2015.

Ivan Aralica je u svojem poznom romanu *Bunar na turskoj granici* (2015) ispisao četirislojnu obiteljsko-novopovijesnu kroniku iz života triju naraštaja na specifičnom povijesnom području na granici Dalmacije i Bosne gdje su se, u protoku vremena te u sukobu etničkih, vjerskih i ideoloških različitosti u svijestima ali i sudbinama ljudi – susretale i prepletale intrigantne egzistencijalne okolnosti. Pripovjedna je optika dvostruko personalizirana, ovisna ponajprije o podatcima koje pripovjedač tijekom odrastanja dobiva od preživjelih svjedoka mnogobrojnih povijesnih turbulencija i njihovih reperkusija na obiteljskom planu; potom se taj dugo stjecani memorijalni sloj upotpunjuje osobnim refleksijama i interpretativnim nadgradnjama proizišlima iz kazivačeve svijesti o velikoj povijesti i malim pojedincima. Kako je ta svijest donekle amaterska (narator sustavno naglašava kako nije u ulozi povijesna zanstvenika nego je pisac), njegova je prednost u tomu što ima slobodnije ruke u postupku fikcionalizacije obiteljsko-povijesnih fragmenata ove široko zahvaćene priče o pretcima i potomcima, živim i mrtvim svjedocima vremena. Ta se svijest prelijeva u diskurs obiteljskog usmenog prenošenja: pripovjedni subjekt povremeno oponaša kazivački stil onih koji su ga upućivali u građu, a to se pak reflektira na implicitnom odnosu pisca prema slušatelju/čitatelju, primjerice, u ritmiziranom rečeničnom tempu, namjernim ponavljanjima i variranjima već rečenoga, stilizacijom pripovjedačkih pitanja i odgovora, kako bi se postigla kazivačka dinamika, ali i mjestimičnim podsjećanjem na sebe kao autora genealoške priče utemeljene na čvrstim obiteljskim izvorima („...u ovom što pišem želio bih se iskazati kao pripovjedač, moram paziti da korištenje primjerima iz djedova čekmedžeta ne bude suhoparno nabranjanje, statistika koja se gleda i razmatra, a ne čita i doživljava kao što se čita i doživljava ono što je u priči

isripovijedano. Trudio sam se dosad i trudit ću se odsada da to postignem, a jesam li postigao i hoću li postići, presudit će oni koji ovo budu čitali.“; 212).

Pripovjedna se građa crpi iz pomno pohranjene pričuve (ne)materijalnih dokaza, što će reći konkretnih predmeta i dokumenata iz svojevrzne obiteljske (tj. djedove) pismohrane te iz specifičnoga jezičnog idioma vezana uz pripovjedačevu odrastanje na području Kninske krajine (pričem je važnu ulogu imala pripovjedačeva baka). Dakle, u kolopletu takvih psiholingvističkih, mentalitetnih, nacionalnih, rodnih a još češće povijesnopolitičkih i svjetonazorskih datosti, razvija se epski zamišljena obiteljska kronika, koju *ja*-pripovjedač postmodernistički razbija, a u isti čas i sažimlje u četiri oveća, znakovito naslovljena fragmenta; no unutar njih se razabiru mnogobrojni digresivni rukavci vezani uz pastire na dinarskim vrletim, uz ovce, torove i pašnjake, kolibare i brojače ovaca, uz alate i druga priručna pomagala, oružja i oruđa, uz divlje krajolike i zvijeri, zakone, poreze i predstavnike vlasti, međuljudske ovisnosti i (ne)prijateljstva, ratna i nacionalna iscrpljivanja i unatoč svemu preživljavanja u traumatičnim uvjetima. Ta je građa silno detaljizirana i umalo statistički organizirana s namjerom da se gomilanjem usitnjenih običajnih i drugih životnih pojedinosti vezanih uz specifičan prostor, ukaže na njihovu samodostatnost, njihovu utjecajnost i važnost u životu lokalnog stanovništva, na moć pragmatičnih sitnica da se suprotstave pa i izdržljivošću pobijede veliku povijest. Napokon, njihovo pohranjivanje u pripovjedačevu pamćenju sudjeluje u naknadnom pripovjednom postupku revalorizacije zapamćenih detalja, jer ti detalji i tako rijetko kada u pamćenju zadržavaju obličje onoga što je ušlo u sjećajne resurse (zato i sam kazivač višekratno naglašava kako se realne dimenzije zapamćenoga s vremenom mijenjaju, najčešće uvećavaju). Kninski se mikroprostor, dakle, promatra kroz literarno povećalo kako bi na taj način poprimio dimenzije moćnoga teritorija te postao važan, umalo glavni, aktant u ovom obiteljsko-novopovijesnom narativu.

Jedna od provodnih konstanta u tekstu jest motiv traženja i nalaženja vode u sušnom i krševitom podneblju koji u tom

pogledu malo obećava. Naslovna metafora „bunara na turskoj granici“ govori o vodi kao heraklitovskom egzistencijalnom vrutku do kojega se dugo i mukotrpno dubi u okolnostima punima suprotnosti i prividna nereda, gdje se sve neprekidno kreće i mijenja, nastaje i propada („To je pravi primjer vitalizma našeg čovjeka! Braća Paško i Ivan Škarica na dinarskom su pašnjaku zvanu pamecna sami svojim rukama i svojom pamecna podignuli bunar na kojem se u tijeku ljetne ispaše, bez kapi kiše, za tri mjeseca može pojiti dvije tisuće ovaca. I više od toga!“ 142); traženje vode u kamenitu tlu povezano je i s čudotvorstvom iznimnih pojedinaca koje „istraživalačka strast na granici s ludošću“ (149) vodi pri naslućivanju vodene žile uz želju da ju predaju u naslijeđe drugima kao *sine qua non* preživljavanja. Živa je voda ujedno i metafora ispiranja tijela, oslobađanja od zala i grijeha, znak pranja savjesti i svijesti; žila do koje se teško dolazi sugerira ontološki put pojedinaca u vječnom procesu postajanja, a u krajnjoj instanci upozoruje i na načine osvješćivanja i očuvanja nacionalne samosvijesti. Zato je bunar na kojemu je radio, ali uz kojeg je i tragično stradao pripovjedačev djed, imaginiran kao mjesto suprotnosti, različitih iskušenja i trpljenja: no njegova povijesna misija napajanja naroda, njegovih velikih i malih korisnika u rasponu od svjetskih ratova do Domovinskoga, jamstvo je i ključni čimbenik nacionalnog trajanja, održanja usprkos ratovima i drugim povijesnim i ideološkim traumama.

Drugi je metaforički sloj ove priče vezan uz tradicionalnu borbu dinarskih ovčara s vukovima, izdancima sirove prirode, ali i uz mit o vučjim narodima i njihovim predatorskim nasljednicima, koji su se osvajački obreli na nesigurnim hrvatskim prostorima uz tursku granicu. Pritom je u pripovjedni obzor usađeno divljenje prema pučkoj dosjetljivosti i vještini preživljavanja, ali i folklorna nota začudnosti u obzoru koje je narodska mašta kroz stoljeća interpretirala surovi dinarski krajolik („Sve je ovo oko nas, moj Đidi, Vještija gora.“ 154). Sljedeći je metonimijski temat također obrađen u zasebnom poglavlju, ali i protegnut kroz čitav tekst: riječ je o granicama i međama koje su stoljećima ispresijecale mikroprostorne okvire. No život u me-

đuprostorima, na krhkim granicama naroda i vjera, pašnjaka i šuma od kojih se živi – također je zahtijevao iznimno umijeće koje je uključivalo i prkos prema povijesnim i političkim, uglavnom administrativnim razgraničenjima, koja nisu nikada doista zaživjela u narodu, te prema zakonima i kaznama zbog njihova kršenja. Ti se prostorni aporemi u priči pučki pojednostavnjuju te pomalo karikaturno simboliziraju razrokošću glavnoga lika (djeda), fizički stopljena sa svojim životnim prostorom koji ne podnosi razgraničenja: pripovjedač ga, na primjer, uspoređuje s gorostasnim hrastom, a čvorove u drvu s njegovim očima koje gledaju na dvije različite strane svijeta i na paradoksan ih način ujedinjuju („– Vidiš li ono drvo tamna čvora s godovima uokrug na vratima kolibe? Bit će da vidiš. Oba su u visini brave, jedan na jednoj, a drugi na drugoj susjednoj dasci u vratima! – pitao je povjerenika. – Vidim. Pa? – Njima se smijem! – Ne nalazim što bi u njima moglo biti smiješno. Čvorovi kao čvorovi, ima ih i ovakvih i onakvih, u svakoj dasci bilo kojeg drva. – Meni su smiješni otkako su mi rekli da ti čvorovi sličje na moje oči, da te oči oblikuju moje lice u cijelosti. Da je to moja slika u vratima.“ 232-233).

Napokon, četvrta je metaforička konstanta ovoga narativa – koliba, kao stabilno i utopično mjesto u divljem i oporom okruženju. Ona simbolizira zavičajnu sigurnost, posvećenu točku na kojoj se pripovjedač predaje uzvišenu poslu zapisivanja upravo ove obiteljsko-povijesne kronike. Zato je doslovce „uzašao na planinu“ („Nisam fragmente ni mogao pisati ranije nego sam i sam uzašao na planinu.“ 396) i retrogradno započeo s obnovom već oronule kolibe svojih predaka, što se odvija usporedo s literarno-genealoškom obnovom sjećanja na zavičajnu povijest kroz žanrovski hibrid fragmentirane fikcije; dakako da ga u tom poslu prate povremene autotematizacijske reference pune dvojba i kritičkih samorefleksija iz kojih su vidljivi načini na koje se u prepletu povijesti i intime oblikuje jedna stabilizirana povijesna svijest koja svoju ideološku funkciju vidi duboko ukorijenjenu u samom činu umjetničkog pripovijedanja.

Dunja DETONI DUJMIĆ

Europska razina slovačke poezije

Dana Podracká: *Iz poštovanja prema činu*, Naklada Đuretić, Zagreb, 2016.

Naklada Đuretić jedan je od rijetkih izdavača koji objavljuje prijevode suvremenih stranih pjesnika na hrvatski jezik – to je hvalevrijedan entuzijazam, iskrena želja da se „planet poezija“ sačuva, iako bridi na rubovima naše suhe prozaične civilizacije. Naklada Đuretić daje i hrvatskim pjesnicima poticaj da ne odustanu, jer dobra poezija piše se, eto, svagdje, pjesnički planet ne prestaje se vrtjeti iako su neki površni prognozeri vidjeli već odavna njegovo rasprnuće.

Nakon uspjelih prijevoda Huga Williamsa, Yiorgosa Chouliarasa, Kjella Espmarka, Bartola Cattafija, Germaina Droogenbroodta, Alfreda Péreza Alencarta, u hrvatski pjesnički prostor ušla je i ugledna slovačka pjesnikinja, esejistica i spisateljica za djecu Dana Podracká. Riječ je o izboru iz njezine poezije, koji je obavio prevoditelj Ludwig Bauer, ujedno i autor jezgrovita pogovora u kojem nam daje panoramu suvremene slovačke poezije.

Prije gotovo pola stoljeća Bauer je sastavio prvi izbor iz slovačke književnosti šezdesetih godina, koji je bio objavljen kao zaseban broj časopisa *Riječi* (1971) Iako je šezdesetih slovačka književnost doživjela procvat, tada nije bilo, kako tvrdi Bauer, relevantnih pjesnikinja, no s vremenom su u slovačkoj književnosti izniknuli mnogi ženski talenti koji su unijeli u slovačku književnost novu vrstu senzibilnosti. Stoga je Ludwig Bauer sastavio prvu ozbiljnu hrvatsku antologiju slovačkoga pjesništva – *Crna violina – Antologija slovačke poezije* (Aura, Sisak, 2009), za koju je dobio uglednu nagradu za prevodilaštvo u Bratislavi (Hviezdoslavovu nagradu, 2010)

Među ženskim pjesnikinjama, u toj antologiji našle su se, uz Danu Podracku, i Lýdija Vadkerti-Gavornikova, Míla Haugová, Jana Kantorová-Baliková, Daniela Hivešová-Sílanová, Anna Ondrejková i Viera Prokešová.

Dana Podracká (1954.) jedna je od najuglednijih suvremenih slovačkih pjesnikinja. Diplomirala je psihologiju na Filozofskom fakultetu u Bratislavi, bila je urednica *Književnog tjednika*, a u razdoblju od 2002. do 2006. bila je članica slovačkog parlamenta. Nakon prve pjesničke zbirke – *Mesečná milenka* (1981.) nastavila je pisati poeziju za koju je dobila nagrade i priznanja. Uz desetak pjesničkih knjiga, objavila je i desetak knjiga eseja.

Analizirajući djelo Podracke, Bauer ističe njezine česte preokupacije – sila povijesnih nepravdi, zloupotrebe ideologija, od crkvenih do totalitarističkih, ljubav i ženskost, metafizika, poetika bitka, misterija smrti, siromaštvo, osama...

Prema Bauerovoj pomnoj analizi, Podracká je kreativno nastavila, odnosno nadogradila neke odlike poezije vrsnih slovačkih pjesnika – Miroslava Váleka (društvena nepravda i ugroženost intime), Jana Stachoa (magija riječi, asocijativno bogatstvo) i Milana Rúfusa (zatočenost u moralnim dvojbama civilizacije).

Bauer je izbor iz poezije Dane Podracke podijelio na tri dijela – *Čekanje na bljesak*, *Diptih i Izgnanici*, čime je htio jasno pokazati tematsku i stilsku raznovrsnost ove plodne autorice.

Kada čitamo poeziju Dane Podracke, stilski iznimno suptilnu, moramo pronaći ključ za kreativno dešifriranje njezinih slojevitih emocija i misli – ta poezija traži i od čitatelja da se preobrazu u pjesnike. Iako se brojne metafore, brojna snoviđenja i asocijacije nižu u suptilnim, gotovo prozaičnim rečenicama, Podracká nas uvlači u mnoge misaone zagonetke, jer stalno razlama stvarnost (civilizaciju) na rubovima mašte i zbilje. U kaotičnoj civilizaciji bez reda i smisla preostaje samo jezično, artističko kreiranje besmisla, što Podracká vrhunski radi.

Može se reći da čitavom knjigom *Iz poštovanja prema činu* vlada pjesnička žudnja da se pobjegne iz ovoga svijeta i njegove „tiranije predmeta“ u tajanstveni svijet unutrašnjosti, u kojem će se pjesnikinja poetski družiti sa strahom koji ostaje njezin jedini vjerni pratitelj. Kako se ne može promijeniti isušena zbilja u kojoj su srušeni svi ideali (ljubav, tradicija, prijateljstvo, suosjećanje), pjesnikinja kao da naš poludjeli

svijet preobražava u snoviđenje u kojem će i zlo zadobiti neki poetski, magijski smisao. U svom pjesničkom svijetu, kreiranom od krhotina sirove zbilje i od bljeskova svijesti i podsvijesti, pjesnikinja barem može uobraziti ljepotu, no i te vizije u mislima iščezavaju – sve se opet strmoglavljuje u mrak koji je osvojio i realno i umišljeno i transcendentno. Tako u pjesmi *Gluhonijemi par* dvoje gluhonijemih šetaju mirnim pejzažem u kojem oronula kuća među stijenama, plićak s ružičastim pijeskom, more sa školjkama stvaraju privid netaknuta mira, a potom se ta gotovo slikarska statičnost naglo preobražava u naviještenje smrti. U pjesmi *Uznesenje srebrne čaplje* pjesnikinja priprema na uzlet srebrnu čaplju djetinjstva, plahu vodaricu... žudi da poleti ostavljajući za sobom svjetlarnik, no opet se vizija poetske ptice preokreće u viziju smrti – u sliku četverobridne klaonice u kojoj nitko ne vidi plač životinje. Pjesma *Čuvar izvora* započinje gorskom tišinom, krugom što isijava snagu, no prividna iskonska čistoća u idućim strofama biva nagrđena slikom djevice što je pribijena na jelu, a na crnogoričnim iglicama plače ljubav. U pjesmi *Škola vizionarstva* plastična vrećica udahnjuje vjetar, pleše u zraku flamenco, no ta duša u zraku, ta „blistava sumaglica“ opet odlazi do oronulih postaja stvarnoga života – do prozora bolnice Majke Terezije, do mjesta gdje se vodi saslušanje političkoga zatvorenika, do zdjelice koja ispada iz ruku i kotrlja se na zemlju.

Ispresijecanja idile ružnim slikama nekada su u Podracke bliska nadrealističkom poigravanju sa stvarima i smislom – sve se u nekim pjesmama postavlja naglavačke, vežu se katkada i dispartne pojave, no i u tom rasapu smisla Podracka ostaje profinjena – destruktivan je u nje sadržaj, nikada stil. Iako klizi iz jedne metafore u drugu, iz jednoga jezičnog rebusa u drugi, iz slike u sliku, samotnjaštvo ostaje temeljna emocija koja suptilno objedinjuje sve.

Podracká cijelo vrijeme hoda na šiljcima samoće, pokušavajući poetizirati odsutnost u civilizaciji transparentnoga smeća – odsutnost ljubavi, pravde, povjerenja, esencije. Njezina poezija mogla bi se nazvati poezijom preokrenutoga idealizma – razočarani idealist postaje pesimist, odatle tako burovita izmjena motiva života i smrti, ero-

sa i thanatosa, buđenja i tonuća. Izrazito su to senzibilne pjesme (sa krhkim ženskim subjektom), ali i dramatične, jer se ljepota, koju pjesnikinja održava još samo čežnjom, sunovraćuje u apokaliptičnu zbilju, punu stranaca, prokletnika, izdajnika, izdanih, a pjesničko „ja“ uhvaćeno je u nerazumijevanju drugih i sebe. Lirsko „ja“ posve je zagubljeno u križaljci života, luta od vjere do samozavaravanja, da bi se na koncu umirilo u nestajanju, rasplinjavanju. Tako u pjesmi *Kamo liježe stablo* pjeva: „*U noć je zamirisao mljeven, uljast mak, / ni sipak niti rascvjetan – gdje si? / opipavaš oko sebe i budiš se / iz nepreživljene smrti prijatelja - / čuješ li? šutiš i u šahovnici tame / slušamo vodu koja kaplje / iz napuknuta žlijeba, u hodniku tuče / sat s klatnom. / Kako je lijepo, mislimo, / iako ne vidimo ni vlastite prste.*“

Svi fragmenti izokrenute povijesti i zbilje, svi isječci prenapregnute svijesti i premorena duha stapaju se često u toj utješnoj točki nestajanja, kao u pjesmi *Bit Kvarnerskog zaljeva*: „*U zaljevu nije bilo ničega, samo hrid, / zrcalo mora // čistilište do gležnja, / do pasa / čistilište do grla // iznad soli savjesti / jest sol samozavaravanja // štaka / koju će valovi izbaciti na obalu / kada sasvim zaronim.*“

Valja osvijestiti mrak oko sebe, jer čovjek koji živi u iluzijama jest čovjek bez svojstava (kako kaže pjesma *Moj partner strah*), no subjekt svejedno ne želi sasvim prodirati u strukture poremećena svijeta, ne želi ga domišljati do kraja, jer tako bi presahnula svaka žed za poezijom. Stoga Podracká stvarni svijet vidi kao gotovo imaginarni prostor sjena, uhoda, prijetnje, ili kao kadrove iz Hitchcockovih filmova s vonjom horora, ili kao grčku dramu bez deusa ex machine koji bi konačno posložio uloge u ljudskoj tragediji.

Tako u pjesmi *Deus ex machina* Podracká ga vidi kao spasioca kako se iz helikoptera spušta nad epicentar drame sa sjedalom koje se klati na konopcu – bol prolazi kroz zidove, uzaludno je danas zazivanje zaštitnika. Duša se na ringšpilju svijeta ne može centrirati, ludilo je provalilo i u osamu, pa često preostaje ples izgubljenih duhova, kao u pjesmi: *Ocean*: „*U stvarnosti je samo plima i oseka, / Morseova abeceda povezana s nesvjesnim, / oštar sudar i zagrljaj, / kada oni koji su se našli izgube ravnotežu,*

/padajući prekorače azimut / i duh uključi alarm.“

U svijetu bez ravnoteže i duh je izgubio koordinate, jedva još preživljava u napuknutim prostorima samoće, nema više nade u njegovo uskrsnuće, nema vizije unutarnjega preobraženja ili rađanja Novoga čovjeka, kako su se nadali ekspresionisti.

U mnogim pjesmama osjeća se dubina egzistencijalnoga nestajanja, gotovo sartreovska bezrazložna ubačenost u svijet koji nismo željeli. Tako u pjesmi *Ostaviti čisto iza sebe* / *Rufus* pjesnikinja pjeva: „*Ser ne dolazimo na svijet / da bismo sudili, nego da bismo osvijetlili hodnik / tamne noći teškoga iskustva.*“

U pjesmama Podracke ne vlada osjećaj ni prkosa ni bijesa, već empatije prema ranjenima, besprizornima i nijemima, prema duhovnim izgnanicima koji streme nekom bespejzažnom miru. Naime, iako u mnogim pjesmama ima kršćanske simbolike, transcendencija ostaje neodređenim skloništem duha. Tako pjesma *Putanja Mjeseca oko naše Zemlje put je smrti* (Edith Södergran) završava: „*na kraju se sve zavrti oko toga / priznajemo li da božansko postoji ili ne.*“

Pjesma *Osvojeni prostori* također završava u metafizičkoj nepoznanici: „*Iza stvarnoga svijeta nije nestvaran svijet / Niti iracionalan // Samo je svijet vjere / da po bijeloj planini trči čovjek uhvaćen onim / što bi se moglo dogoditi / ako to dozvoli tajna.*“

Pjesma *Izivanje pred gorućim grmom* jedina je jasna molitva što ju pjesnikinja upućuje poniženima koji su u ovaj svijet upisali tračak ideala, uživljavajući se u trenutke usputne milosti i dobrote.

Čest je motiv kod Podracke izdana žena – ponekad su te slike surove, kao u pjesmi *Slika koju odnosi mreža svjetla*, u kojoj se predočava slika silovane žene u vojničkoj travi. Ponekad je ljubav tek iluzija u koju su zapale i mitske žene, pa tako u pjesmi *Žudnja voljeti i neprijatelja* Afrodita odano, uzneseno kleči uz postelju svoga neprijatelja. U pjesmi *Žena s dušom* žena je metaforički dobila status povijesti – u koju se upisuju ljubavna obećanja, porazi, nade, azili, egzili. Tako pjesnikinja piše: „*Pretrpjela je nekoliko poraza nalik na mat / ili Waterloo, ali su joj dali azil / s uzdom.*“

Ljubav kao svojevršno robijanje iluzijama u osami prikazuje strofa: „*Egzil je upoznala samo kao progonstvo na otok blaženih / gdje je bila sretna, vrlo sretna, uronjena / u srebro tuge, / utopljena u daleka svjetla.*“

Predzadnja strofa posve ogoljuje ljubav, jer i ona je samo igračka među ljudima: „*Bila je kruta prema sebi kada se oslobađala / iz mreže za dvoje, pune duševne prljavosti, / dvostruke igre vjernosti i izdaje / da bi se očistila spoznajom, pro dote (za miraz).*“

Premda i dalje čežnjom doziva ljubav kao posljednje konačište duha, Podracká razodijeva sve ljubavne mitove, pa i onaj o Don Juanu – u pjesmi *Ponovni dolasci Don Juana* ispisuje stih: *svaka je daljnja žena grob prethodne.*

U proznoj pjesmi ista naslova u Don Juanovoj skrivenoj škrinji je bodež s oštricom, skriveno kazalište Minotaura. Klasičan eros s raskošnim haljama u poeziji Podracke prizemljuje se, ljubav je tek nesporazum, „glazba šupljih organa“, „čvor svezan sljepačkim pismom“, ukratko, ljubav je još jedan šum u kanalu, u civilizaciji poremećene komunikacije. Katkada valja svjesno pobjeći iz ljubavne iluzije, zbog pomisli da bi se ista iluzija mogla dogoditi s drugom ženom (kako govori pjesma *Gordijski čvor*)

U rastrkane slike, što iz zbilje, što iz snova, Podracká unosi mitske, biblijske, povijesne i umjetničke junake, no jasnih poruka nema – prošlost, sadašnjost i budućnost ostaju razmrvljene u kaotičnoj apokaliptičnoj slici svijeta. Ponekad prozbori nada, kao u rečenoj pjesmi *Izuvanje pred gorućim grmom*, a često se zapale iskrice snova ili mašte koje poput krijesnica osvijetle naš put u nigdinu, kao u pjesmi

Život je razgovor i san, gospodine Heideggeru:

„*Čini mi se iznimnim što još uvijek tražem / u vlastitim otkućajima srca, / nakon ponoći / mogu između bedara stvarati nebulu, / zakvačiti se na zlatni stalaktit i letjeti / rojevima drugih svjetova / o čijoj ljepoti / ne znam ništa.*“

Podracká (crni) misterij života oblikuje magijom pjesničkih riječi. Kako je civilizacija izokrenuta, duhovno i moralno, tim više rastu pjesničke slobode – da se razla-

maju slike, sudaraju metafore, opuštaju asocijacije, prepleću misli. Često pod istim naslovom Podracká objavljuje i pjesnički i prozni tekst, igrajući se stilova, značenja i perspektiva. Riječ je o izvrsnoj poeziji u kojoj Podracká hoda raspalom civilizacijom i pokušava pronaći izgubljenju intimu. Čestitke Ludwigu Baueru i Nakladi Đuretić, koja u našoj galaksiji uporno odražava „planet poezija“.

Lada ŽIGO ŠPANIĆ

Brisanje zaborava

Ivana Šojat Kuči: *Unterstadt*,
Fraktura, Zaprešić, 2009.

Uspjeh koji je Ivana Šojat-Kučić postigla svojim višestruko nagrađivanim romanom *Unterstadt* nastavio se i njegovom dramskom adaptacijom izvedenom na Osječkom ljetu kulture krajem lipnja 2015. u praiizvedbi ansambla osječkog HNK-a (te s nacionalnom prvakinjom Brankom Cvitković u naslovnoj ulozi), a potom i gostovanjima u drugim gradovima. Što je u čitanom i gledanom *Unterstadtu* bilo tako neodoljivo privlačno tzv. širokoj publici, a pomalo odiozno jednom odvojku naše književne i kazališne kritike? Riječ je o ovedoj novopovijesnoj i obiteljsko-genealoškoj sagi koja pripovijeda o traumama nekoliko naraštaja folksdojčerskih građanskih obitelji stoljećima nastanjenih u Osijeku, o njihovoj borbi za opstanak u turbulentnim ratnim zbivanjima tijekom 20. stoljeća, o patnjama u komunističkom režimu nakon Drugog svjetskog rata, o njihovoj bespomoćnosti i tragičnoj izloženosti okrutnim političkim progonima kojima je cilj bilo njihovo zatiranje na tlu bivše države. Ta je intrigantna priča sa široko razvedenim povijesnim i obiteljskim konotacijama ispri-povijedana s ciljem demistifikacije desetljećima prešućivane istine o stradanjima manjinskoga hrvatskog stanovništva njemačkih korijena, koje je stjecajem sudbinskih okolnosti moralo potisnuti svoj nacionalni

identitet i otužno preživljavati u totalnom zaboravu i negiranju vlastitih patnja.

U književnoj potrazi za zamjenskim povijesnim traumama i obiteljskim identitetima, autorica je glavnu ulogu dodijelila posljednjem izdanku naraštajnog niza izdržljivih žena, onoj koja ne zna razloge prešućivanja obiteljske povijesti i koja kreće u njezino bolno razotkrivanje, tražeći u njoj i svoje mjesto. Riječ je o svojevrsnoj odmetnutoj kćeri koja se nakon majčine smrti privremeno vraća korijenima i retrogradno istražuje zapretene tragove predaka te se uz pomoć posljednje žive svjedokinje i slučajno pronađenih fotografija na kojima se zrcale obiteljske tajne – pokušava oduprijeti kolektivnoj amneziji povijesnih patnja četiriju naraštaja unatrag, preduhitriti smrt i spoznati uzroke straha od istine koji se prenosio s koljena na koljeno. Kroz spor i emocijama natopljen tijek istrage, s mnogo analeptičkih skokova u naraciji, s psihološki pronicavim detaljima i oživljenim ozračjima u kojima je stoljećima prebivala donjogradska elita – prvoosobna pripovjedačica istodobno prati tragove povijesti, posljedice velikih ratova (od Galicije do Domovinskoga), nasuprotnih ideologija, fašističkih i komunističkih diktatura, osveta i zločina (radni logori za režimu nepoćudne skupine od 1945. nadalje u Josipovcu kraj Osijeka, u Velikoj Pisanici kraj Bjelovara, Šipovcu kraj Našica i dr.) – te njihove reperkusije na životima malih pojedinaca, žrtava bešćutnih, katkada i bizarnih povijesnih usuda („Kad su nas pustili iz logora, tri mjeseca kasnije, u kuće su nam se već bili doselili drugi ljudi. Po ‘partijskoj liniji’, kako se govorilo. Borci, komunisti, ‘pošten narod’, ma što ti ja znam. Nisu nas više puštali u naše kuće. Rekli su: ili svinjac, ili marš na ulicu. Raus! Nisam imala kamo. Smjestila sam se u svinjac i šutjela. Nisam imala izbora.“ ; „Ubijali su ljude i za manje od kuće. Kao pse, pokraj jarka. Ovo, sve ovo tu“ – širila je ruke. Razrogačenih mi je očiju pokušavala dočarati veliko prostranstvo – „Sve ti je to puno kostiju. Puno, kažem ti! Ubijali su ljude kao pse. A poslije, poslije nikom ništa! Kao da se ništa nije dogodilo!“ 196 i 359).

Ne samo da autorica demistificira povijesne istine o sudbinama pojedinaca u višetničkomu gradu, da šutnju pretvara

u izgovorenu riječ, ona potragu za umalo izgubljenom povijesnom pričom sustavno kombinira s literarnom potragom glavnoga lika za obiteljskim korijenima, odnosno vlastitim identitetom koji se najbolje bistri, u ovom slučaju, u odnosu s majkom, makar i nakon njezine smrti. Pripovjedni je subjekt opterećen majčinih zabranama o spoznavanju istine o zatajenim/izgubljenim pretcima; napetost u odnosu nastaje na relaciji: majčina pragmatičnost i kćerina idealistička pretpostavka o istini koja spašava („Znam, takva su bila vremena, ne moraš mi to ponavljati! Znam, morali ste se sakriti u mišju rupu i šutjeti.“ – Položila sam dlan preko usta kako bih dočarala tu posvemašnju šutnju. – „Čitam novine, Joze fina. Znam za užase koji su se događali. Sve mi je jasno, vjeruj mi, sve! Samo mi nije jasno kako ste, pobogu, mogli, kako ste izdržali tako dugo šutjeti, a ne eksplodirati! Kako?“ – „Morali smo, jednostavno smo morali“, – jedva sam joj čula glas, – „a stid, čovjeka je stid nekih stvari, stvari, znaš, koje je morao činiti da bi preživio. Stid, sramota, sve to, što ti ja znadem...“ – slijegala je ramenima. Izgledala je krhko, osušeno, kao aufinger. – „Čak i meni skrivati, meni koja sam dio svega. Nisam to nikada htjela, nikada nisam svjesno odlučila da vam pripadam, tom vašem konspirativnom krugu... Vi ste me uvukli, napravili, rodili, a onda ste šutjeli, zavjerenički, kao... kao pingvini! Glupost! Svi imamo pravo na istinu, pa i ja.“ – Preznjela sam se od bijesa, od pobune.“ 356).

Iako je spoznaja o istini stigla sa zadržkom, pomogla je u procesu personalnog sazrijevanja, prolaženju kroz svojevrsnu katarzu kojoj nije nedostajala ni crta rezignacije nad činjenicom o nepopravljivosti povijesnih zabluda, o nepovratnosti ljudskih života i boljih sudbina. Usporedo s intimnim obiteljskim pričama o ljubavi, prijateljstvima, samoćama, radanjima novih naraštaja i preranim smrtima, kao i o pravim i krivim odlukama i opredjeljenjima pojedinaca u ideološkim košmarima onoga vremena – važnu je ulogu u ovom romanu odigrao i grad kao pozornica ugroženih identiteta, ali i njihovih povijesnih poticatelja. Do njegovih se obrisa dolazilo također postupno, narativnim probijanjem kroz izvanjske i unutarnje topose. Ti

su toposi također poharani prošlošću i tadašnjicom te podjednako ruševni: gradska je panorama puna znakova fizičke prolaznosti („...osvrnula sam se, podizala glavu, ispuštala uzdahe užasa pred gradom koji mi je izgledao kao zapušteni starac...“ 58) kao i naznaka ostataka malograđanske skučenosti. Osječki lokalitet ima i metafizičku usporednicu: može se iščitati i kao unutarnje žarište duha iščezlih gradskih starijatelaca što je čitljivo jedino u postupku regresije („Kuća je djelovala na mene, proživljavala sam regresiju, vraćala se u podređeni položaj.“ 298). Izvanjski grad i njegovo unutarnje naličje, prorađeno kroz obiteljsku povijest, pokazali su silnu povezanost ali i podjednaku krhkost pred nadolazećom zbiljom („I zapravo je rat, ona potmula, udaljena gungula, preko njezine obitelji ušao u grad...“ 265). Pripovjedni glas u komunikacijskoj sponi s jednim svjedokom protekloga vremena, izvješćuje o promjenama prostornih scena primijećenih na osobnoj razini, hvatajući usput i trpke reflekse kolektivnih patnja. Napuštene kuće ruševna su mjesta sudara svjetova, naraštaja, ideja i ideologija, ali i mjesta na kojima se pojedinci povremeno skrivaju od zbilje, gdje prešućujući istinu naoko bježe od povijesti, ideologija, politike („... ljudi i gradovi uranjaju u klaustrofobičan prostor samodostatnosti...“ 209). Iz takvih prostora proistječu graditelji i rušitelji, oni koji na raskrižjima povijesti odlaze u različitim smjerovima, često ovisni o začudnim igrama slučaja i sudbine, vlastitih krivih ili pravih odluka u prijelomnim trenucima. U potrazi za pokazateljima obiteljskih tajna, ratnih stradanja i poratnih patnja te prisilna skrivanja iza tuđeg identiteta (tj. preuzimanje tuđih prezimena), protagonistica, koju je traumatiziralo obiteljsko (kao

i univerzalno) prešućivanje istine – provodi intimnu istragu, umalo na narativnom tragu svojevrzne detekcijske proze koja slijedi kriminalistički kôd. Pri detektiranju tragova prošlosti sudjeluje i jezična riznica essekerskog idioma obilježena upravo stoljetnom prisutnošću njemačkoga duha na slavonskim prostorima, a koja se očitovala upravo na planu jezične svakodnevice „malih“ protagonista („Nakon što bi u amfortu odložio kaput ili mantl i akten-tašnu, zalutao bi se u naslonjač u salonu...“, 258; „Viktorija je osjećala kako točno može zabosti prst u trenutak kada se sve počelo stropoštavati kao ekserima loše pričvršćene stelaže u špajzu. /.../ Sve je otišlo zum Teufel! Sve!“ 306-307).

Nakon otkrivene i protumačene priče o povijesnim zaboravima te razlozima tragična odumiranja duha i kulture osječke donjogradske građanske elite njemačke provenijencije, pripovjedno *ja* proživljuje i osobnu trpku preobrazbu („Osjećala se kao da gola stoji na velikom propuhu grada iz kojega su svi pobjegli...“ 341); zatim se spoznaja o nepopravljivosti povijesnih zabluda premeće u odluku o odustajanju („Ništa se ne mijenja, ništa. Stvari samo dobiju druga imena!“ 324). Napokon, odluka o prodaji kuće kao svojevrsnoga sablasnog simbola prošlosti te napuštanje opustošena prostora rodnoga grada obilježena povijesnim traumama, rezultirali su nastavkom traganja, no ovaj put uz čežnju za zamjenskim urbanim aglomeratom na kojemu bi bili izbrisani tragovi intime; ipak, i to se traganje odvijalo uz trajan i neprevladiv osjećaj poviješću izazvane identitetske zebnje – koja je posvudašnja i kojoj nema kraja.

Dunja DETONI DUJMIĆ

KRONIKA DHK – Veljača, 2016.

– 3. veljače

Na Tribini DHK predstavljena je knjiga Diane Rosandić-Živković *STRAH OD KONJA* (Zagreb, Naklada Đuretić, 2015). Uz autoricu, sudjelovali su Željka Lovrenčić, Maja Gjerek Kušenić, dramska umjetnica Dunja Šepčić i voditeljica Tribine DHK Lada Žigo Španić.

– 10. veljače

Održana je tematska Tribina DHK *TKO KAŽE DA SE POEZIJA NE ČITA?* (Osporimo medijske fraze da poeziju nitko ne čita!). Na prvoj u 2016. godini polemikoj tribini, raspravljali su: Davor Šalat, književnik i kritičar, Robert Roklicer, književnik, voditelj „Jutra poezije“, Sonja Zubović, književnica, voditeljica projekta „Poezija to go“, Darija Žilić, književnica i kritičarka.

– 17. veljače

Na Tribini DHK predstavljena je knjiga Zvonka Kovača *ZVON U KISI* (Grad Čakovec, 2015.). Uz autora, sudjelovali su Darija Žilić, Miroslav Mićanović, dramska umjetnica Dunja Šepčić.

– 18. veljače

U prostorijama DHK predstavljen je roman za djecu Snježane Babić-Višnjić *ANDAUTONAC* (Zagreb, Društvo hrvatskih književnika za djecu i mlade). Uz autoricu, sudjelovali su Silviya Šesto, urednica knjige i dramska umjetnica Ana Vilenica.

– 19. veljače

Održana je 14. sjednica Upravnog odbora DHK.

Izabrano je prosudbeno povjerenstvo za Nagrade Dana hrvatske knjige u sastavu: dr.sc. Cvijeta Pavlović, dr. sc. Bratislav Lučin i dr. sc. Antun Pavešković.

Izabrano je prosudbeno povjerenstvo za Nagradu „Tin Ujević“ u sastavu: Ivan Babić, dr. sc. Ivan Rogić Nehajev i Tomislav Marijan Bilosnić.

– 22. veljače

Raspisani su natječaji za izbor i imenovanje urednika „Male knjižnice DHK“ i časopisa „Književnost i dijete“.

– 24. veljače

U prostorijama DHK predstavljena je zbirka pjesama Marine Kljajo–Radić *SAN NA RIJECI* (Mostar, Naklada DHK Herceg Bosne, 2015.). Uz autoricu, sudjelovali su recenzenti Božica Brkan i Đuro Vidmarović te dramski umjetnik Dubravko Sidor.

– 27. veljače

U Rijeci u 66. godini života preminuo je pjesnik, prevoditelj, dugogodišnji urednik i izdavač Ljubomir Stefanović.

Maja KOLMAN MAKSIMILJANOVIĆ

ERRATA CORRIGE

U siječanjskom svesku *Republike* promaknulo nam je, nažalost, nekoliko pogrješaka. Tekst Hrvoja Hitreca naslovljen je „Nikola Zrinski Sigetski“, a trebalo je stajati „Nikola Zrinski Čakovečki“. Proza Kazimira Klarića „Hitlerov faćuk“ otisnuta je bez lekture i korekture, a u osvrtu Željke Lovrenčić na knjigu Đure Vidmarovića „Jurica Čenar – hrvatski pjesnik iz Gradišća“ kao nakladnik navedena je Naklada Đuretić, a trebalo je stajati Naklada Bošković. Zbog ovih propusta kojima razloga ne nalazimo ispričavamo se autorima i čitateljima.

Istodobno, a s obzirom na činjenicu da nam u posljednje vrijeme sve češće pristižu nelektorirani i nekorigirani tekstovi, tekstovi bez naslova, a u slučaju prozних ulomaka i bez navoda iz koje su veće cjeline izvađeni, od kojih neki katkada nisu čak ni potpisani, upozoravamo suradnike časopisa da ćemo ubuduće tako neuredne priloge biti prisiljeni vraćati autorima na doradu.

Uredništvo

